

Uusimaa.

K u w a e l m i a

Suomen Maakunnista.

VII.

M u s i m a a.

Kirjottanut

A. W. Lindgren.

Turussa, 1866.

J. W. Lillja ja Kumppanien kustannuksella.

U u s i m a a

on Suomen eteläisin maakunta ja laueudeltaan vähin kaifista. Nimensä (Nyland) se on saanut ruotsalaisilta, jotka tänne eri-aikoina ovat siirtelleet. Uudenmaan rajamaakunnat ovat: länsipuolella Warfinais-suomi, pohjassa Hämeenmaa, idässä Karjala. Tämän maakunnan pituus lännestä itään on noin 25 penikulmaa; pohjaisesta etelään on sen lewy 4 tai 5, toisin paikoin 8 penikulmaa. Maakunnan rajat eivät jokapaikassa seuraa läänin rajoja. Wiipurin läänistä kuuluu tähän Wehkalahden pitäjä ynnä Haminan kaupunki, Pyhtään ja Rymmin pitäjät ynnä Sippolan kappeli. Uudenmaan lääniin taas kuuluu Orimattilan ja Sitin pitäjät Hämeestä.

Suomalaiset kun itse saawat kehua maansa kauneutta, puhuvat harvoin Uudesta maasta. Heidän mielestänsä kauniita on Saimaan rannat ja Päijänteeseen törmät ynnä Tampereen seudut j. n. e. Muukalainen sitä vastaan, joka on höyryhlaivalla kuljeskellut etelä-rantojamme pitkin, löhtää tuskin sanoja, millä ylistäisi niiden ihanuutta. Ja suuri osa sitä mainetta, minkä Suomi on saanut ulkomailla kauneu-

tensa tähden, tulee juuri muukalaisten katselemista Uudenmaan ranta-äyryiltä. Eikä olekaan halveksittawa tämä maamme eteläinen liewe; se kestää wer-
tailemisen paraitten sisämaafuntien kanssa. Erinomattain on läntinen Uusimaa sangen kaunistu sekä meren rannalla että maa-sydämessä.

Merensaaristo on monin suhtein sisäjärvien kaltainen *); sama weden ja maan kirjawa vaihteleminen, joka on niin ihana katsella. Harwoin aiwan aawa sellä, harwoin aiwan awara maa; selät täynnä luotoja, saaret ja mantereen rannat niin monessa mutkassa, että lahdet usein wälkkyvät ihan niiden keskipoikoilta. Missä aukeampi sellä lewiää, se näyttää umpilammelta, ja kummastellen näet aluksi rientävän maata kohden, kunnes yhtäkkiä maasta lohkeapi niemi ja sen kierrettyäsi hawaitset edessäsi soukan salmen, jota pääset kulkemaan toiselle selälle.

Mutta waikka meren ja saariston luonne onkin ensi-nähdn yhtäläinen, niin se kuitenkin on sangen erilainen. Sydänmaan järvet kyllä wäliin pauhaawat wahtosuin, mutta toista on kun myrsky Itämeren aukealta kohahtelee rannoillemme. Sydänmaan wessissä näemme paikoin selliä, missä ranta katoapi siintymättömiin, waan se ei meissä waikuta äärettömyyden tunnetta, sentähden että tiedämme siinä muutamman penikulman takana taas rantaa olewan. Merensaaristossa sitä vastaan, olkoot selät kuinka ah-
taat ja ulottukoot lahdemat kuinka sywälle maan po-
ween, niin ne meissä eiwät kuitenkaan synnytä sitä

*) Katso Maiden ja Merien Takaa n:o 2 w. 1865.

rauhallisuuden tuntoa kuin sydänmaan vedet, sillä me aina muistamme että tuon saaren elikkä tuon nimen takana pauhaa äärettömän aavikon lakkipäät laineet. — Kyllä jo jyskää höyryhin rattaat ja paistaa purjelainwain valkoiset siivet monella järwellämme; mutta useimpain selät eivät ole koskaan nähneet muuta alusta kuin yksinäisen kalastajan ruuhien tai korkeintain wiiji-toista-hantaisen kirkko-weneen. Mitä liike sitä vastaan meren ranta-wesillä! Sydänmaan järvien saaristot ovat enimmäkseen asumattomia, ainoasti isommilla saarilla näkyy taloja — meren saaristosja sitä vastaan on tuskin sitä pientä luotoa, josta ei mökin sawu suitsiji.

Uuden maan asujamet

owat kahta laija: Ruotsalaisia rantamaalla ja Suomalaisia sisempänä. Välikimmäiset owat Hämäläistä sukuperää, ehkä he niistä vähän eroawat luonteesansa ja tawoisjansa. Milloin Ruotsalaiset owat maahan muuttaneet siitä on oppineiden välillä ollut pitkiä kiisteloita. Toiset sanowat heidän tulleen Erik IX aikana, toiset Birger Jarlen, toiset taas aioka ennen. Kaikilla lienee osaksi totuus. Historiasta tiedämme Skandinawian asujanten pitäneen merikultua Eustrasaltissa, johon Suomenmaan eteläiset rannikotkin tietysti on luettawat. Tawallinen merikultu oli rosko-retket; jostus käytiin kauppaakin. Niillä matkoilla jäi Skandinaweja asumaan Suomenmaahan, niinkuin heitä tiedämme muuttaneen Wenä-

jään ja siellä perustaneen valtakunnan. Kun sitte Suomenmaa tuli Ruotsin valtaan, on hywin ymmärrettävä että Ruotsalaisia tänne vielä enemmän muutti. Satu kertoo Erik IX:n aikana tänne muuttaneen koko joukko Helsingiläisiä ja Gestrikiläisiä Ruotsista, niiden päämiehenä lakimies Gale Bure. Heistä on Helsingin pitäjä ja muut Helsingin nimet alkunsa saaneet. Oikeastaan eriaäpi Uudenmaan asukkaat kolmeen osaan: luotolaiset ja rantalaiset, molemmat ruotsalaisia sekä ylempänä asuvat suomalaiset. Hra Otto Höijer on taitavalla kädellä kuvaillut näiden kunnan luonteen, ja meidän on oikein hupaista niitä kuvailemia tässä vähän seurata. Hän alkaa luotolaisesta ja sanoo hänen olevan kestävä työssä, jolloin hänessä näkyy iloinen mieli ja työn halu, joka ilmentäiske pafinasja ja laulusja. Rohkeasti kohtelee hän vaaraa ja sen hirmuisimmilla hetkillä on hänen mielenjä lewollinen ja malttawainen, jotta häntä tähtyy kunnioittaa. Näin työskennellessänsä tietää hän uuraawan hifensjä ja waiwansa, usein henkenjäkin niiden olentojen onnen edestä, jotka Sumala on asettanut hänen kanssansa elämään. Niinkuin hän pyhäpäivänä mielellään käy kirkossa taikka kotona lufee jumalansanaa, niin hän yhteiselämässä tietää panna suuren arwon wapaudellensa, ja pitää puolensa isäntiänsä kohtaan, paremmin kuin muut uusmaalaiset. Hän rakastaa tosin rahaa, joka hänelläkin on wälilappaleena ylellisyyden hankkimiseen, waan kufapa ei sitä rakastaisi. Rehellinen elämänsjänsä osoittaa hän armeliasta sydäntä, milloin onnettomuus on kohdan-

nut hänen lähimmäistensä; sillä usein tapahtuu että myrskyhäivät aallot nielewät häneltä saaliiksen ja ystäväⁿ elikkä towerin, joka jättää surewan waimon ja tuettomat lapset mökkiinsä. Luotolainen kutsuu silloin leski-raukan n. k. "apupäiwille", jossa hän ja usein joku hänen lapsistansa saawat runsaan ruokansa, ja kun työ ehtoolla on lakannut ja waimo lähtee kotiinsa toisten pienokaisensa luoksi, kätketään weneesen kalaa ja jauhoja "tuliaisiksi." Se tosin on hänen päiväpalkkansa, mutta siihen on lisäksi kätketty lahja edesmenneen muistoksi. Luotolaisen käytös senkaltaisissa tapauksissa on hentomielinen ja — kaunis.

Mutta yksi seikka löytyy, joka saattaa luotolaisen unhottamaan oikeuden ja tekee hänen lain rikkojaksi, wieläpä hirmuluontoiseksi ja mielettömäksi. Se on sala-kauppa eli salapurjehtiminen. Milloin häntä semmoisella matkalla kohtaa tulli-haaksi, oikaisee hän tywenellä ja kylmällä mielellä pyssyn ja timahuttaa kuoliaaksi miehen, joka uskalsi tulla estämään hänen kulkuansa meren wapailla aalloilla. Hän ei luule tekewänsä rikosta, waan puolustawan itseänsä, ehkä wanha salapurjehtia joskus waromatta näkyy toiwowan tehdyin työnsä tekemättömäksi. Pakko, lainrikkok^{sen} nimi, oman pelastuksen tarwe tukahuttawat hänessä oikeuden tunnon.

Suopumus ei saaristossa tule kysymykseenkän, paitsi matkoilla; kotonansa ja työsssä ei luotolainen juuri koskaan rhyypi päihinsä. Käytöksessään, taidossaan ja siivehdessään on luotolainen etewin kaifista luujimaalaisista. Waateparressaan ei hän prameile

eikä ole liian halukas kirjawiin ja raitasiin. "Kalamies-jakku" on hänen tavallinen pufunsa ja kylminä aikoina sekä syysöinä pitää hän suojaksensa hylkeen-nahkaista nuttua.

Luotolainen mellein elää ja asuu wedellä, mutta harvoin hän suvi-helteessäkään lähtee uimaan. Waatteissaan seisoo hän waikka koko päivän wedessä, waan paljasta jalkaansakkan ei hän siihen pistä. Sauna on hänelle mieluisempi.

H:ra Höijer on tehnyt miellyttävän kuwaileman luotolaisten elämästä ja saariston muodosta. Ulompana, sanoo hän, on aawa meri, lähempänä maata on siellä täällä kari ja kallio, jossa ainoastaan wesi-lintuja asustelee; vieläkin lähempänä lehti- ja hako-puita kaswawa saaristo, jossa ihmisiä asuu. He työskentelewät mökkiensä seuduilla kala-phydystensä kanssa, sekä ukot että aikat; nuoret soutewat salmella, lauleskellen. Koko luonto on ihanaa, hiljaista.

Kertojan wene kulkee eteenpäin, kunnes ei salmea enää aukene ja purssi seisahtuu mannermaahan. Uusi kansa, uusi maan-luonne kohtawi. Ollaan rantamaalla ja tawataan sen ruotsalaiset asujamet. Ensimmäinen näkö, mikä silmiin sattuu, on sikoperhe — "neli-jalkaisia" perheitä ei tawata luodoilla. Muutamalla tukewalla wiiwalla kuwaa h:ra H. Pohja-järwen seudun, kesäiltana, kun laskewa aurinko sen walaisee. Kaupana, näköpiirin peräpohjalla, on harmaita "wuoria," molemmiin puolin waalean ja tumman wiheriäisiä metsiä; lähempänä wanha koturimökki huna perunamaa, ja vielä lähempänä talo wainioineen ja niittui-

neen, joiden keskellä huoneet. Portaitten edessä oikoo pikku-lapsia, tuokkien käsilläänä jantaa, talon kissa wäijhy kananpoikia, joita piika peloittaa pois irtti-tarhaan, lampaat määkiwät kedolla, wäskat hyppiwät, isäntä tiuskoos härjille, kartanon wouti seisoo wähän etäänpästä ja tyrkyttää raipalla rengin selkään kappaleen huoneentaulua "isäntien hellästä kätösksestä pal-kollisiansa kohtaan", lehmänkellot kalisewat, paimentytö huijaa metsässä, jotta mäet kaikuwat.

Tässä joku sana itse kansasta: Nähtöksessään on Uudenmaan rantalainen ynseä, köyhiä ja wiheliäisiä kohtaan tyly; hän ei tee kenellekään mitään palwelusta ilman palkatta; waan itse hän myös on walmis palkitsemaan, jos hänelle on hywä työ tehty.

Työssänsä osoittaa hän haluttomuutta ja hitaisuutta, niinkuin hän waara-tilassa, milloin järkewyhtä ja mielen wireyttä kysytään, on erinomaisen saamaton; hänen kätensä rippuwat herwotoinna hänen siwuillansa, eikä hän koetaakaan, niinkuin luotolainen poistaa onnettomuutta. Esimerkkiä siitä nähdään usein, kun tulipalo tahi kulo raiwoapi, muita waara-tilaisuuksia mainitsemattaan.

Wiekas luonnostaan, ei hän pidä tarikkaa lukua oikeudesta, milloin nimismies tai pappi kumminkin owat tarpeeksi laukana. Anna hänelle selkä-sauna, niin hän rufoilee nöyrästi anteeksi, jos olet häntä woimallisempi, mutta sopiwalla ajalla, kun hän sinun tapaa, niin hän warmaankin waatii werisen koston. Nopea ja reipakas hän kuitenkin on, milloin hän tah-too. Hän hylpeilee mielellään uljailla ajokaluilla kirk-

komatkoillansa, ja käy herrain nuttuun puettuna. Naiset prameilewat kaupungin waateparressa.

Mitä uusimaalaisen "pää-rafennukse" tulee, niin se on jotenkin hywä. Uusimaalainen ei ole mikään mölli; hän tietää kauppa-asioissa käyttää hywää leiwiskäänsä, usein sangen wikkelaistikin. Ei häntä kuitenkään yleensä voi syhyttää petturimaiseksi, jos joku yksithinen olisikin petturi. Hän ottaa hyvän hinnan tawarastansa ja työstänsä; mitenkä ne owat aina hywää, saa ostaja itse harkita. Uusimaalainen *) ei ole laupias koti-eläimillensä, ja telee siinä wastoin omaa hyötyänsä. Hän elättää lehmänsä niin että se tuskin pystyisä pysy, ja hewosensa niin että se wetää kuorman sa ruoskalla. Hewokset eivät olekaan parasta laija Uudeßlammaalla.

Luku-taito sanotaan heillä olewan hywä ja halusemmoisten taitojen perään, joista on jotakin maallista ja käytännöllistä hyötyä. Mutta heidän siwehtänsä ei kiitetä. Wähintäkin on joka hymmenes lapsi "isätöin."

Uusimaalainen on muinoin ollut parempi — siihen löythy monta todistusta ja toiwottawa on että hän nyhyäänsäkin on parantumaan päin; sillä niitä on syitä, jotka owat olleet koko maakunnan pahennukseksi — ja jotka vieläkin owat, mutta aika itse on parantumassa.

Muutamissa Uudenmaan pitäjissä on eräitä keinoellisuuden laitoksia, joita kutsutaan pruukeiksi. Niitä on pakkoneuwoilla ja muiden elatuskeinoin sortamisella yllä pidetty, ja ne owat olleet maakunnalle ja kansalle

*) Lusia muistakoon, että tässä yhä on puhe ruotsalaisista.

enemmän pahennukseksi kuin hyödyksi. Meensä on hawaittu koko maassamme, että missä semmoinen pruukin laitos on kauvemman aikaa ollut, siinä se on wahingoittanut kansan siweyttä. Pruukeilla on erinomainen halu lewittää orjuutta ympärilleen, ja siitä syntyy kaikki muukin pahennus.*) Orjuus matkaan saatetaan sillä lailla että pruuki anastaa valtaansa kaikki maatilat ympäristöllänsä. Esim. lähellä pruukia asuu hywinwoipa, jos ei juuri äwerjäskään talonpoika, joka työllä ja ahkeruudella joka vuosi koko tarpeensa aittaan. Talolla on, paitsi muita maita, hyvä metsä, joka kutsuttaa pruuki-herran silmiä. Tuleepa joku katowuosi, ja talonpoika, joka kentiesi tulisi toimeen niukemmilla waroilla, ei voi vastaan seisoa läheistä wietellystä, mennä lainaan rahoja pruukin kassasta, joka semmoisisa tapauksissa aina on awoinna. Wuotisen laina-kaswun sijaan lupaa hän tuoda niin ja niin paljo syiä. Tämän weron maksaa hän sangen rebellisesti ensimmäisinä vuosina, waan sitte hän wäsyhy siihen, erittäin kun hän mielensä karwauksella hawaitsee metsänsä harwentuvan ja wähentävän aikalailla. Jos onnettomuus oikein tahtoo häntä waiwata, käh hän vielä wähän kassaa kofemassa. Kuitenkin näkee hän, mikä lopuksi tulee; työnhalu antaa tilan wiinanhimolle, häwiö lähenee lähenemistään, kunnes ferran

*) Tässä tarkoitetaan senlaisia pruukin-laitoksia, jotka waktivat koko maakunnan hien ja waiwan woimissa pyyhälsseen, eikä noita nudenalaisia tehtaita, joita sopii yhtähywin olla kaupungissa kuin maalla, ehkei nekään kaikin paikoin ole siweydelle otolliset.

wasara paukkuu, ellei talonpoika-raukka myy itseänsä ja taloansa pruuftiherralle, wälttääksensä murheen ja rasituksen päiviä, jotka wasta nyt oikein alkawatkin. Wapaasta talonpojasta tulee lampuoti. Se huwittawa tunto talonpojalla, että hän itse saa nauttia palan työstänsä, wirwoittaa ja kannattaa usein hänen masentuneita woimiansa, jota wastaan orjuus toisen hyödyksi tekee lampuotin mielen saamattomaksi ja hänen kätensä herwottomaksi, eikä wei antaa hänelle tusea wastoinkäymisessä. Hän ei pääse muuttamaan pois, jos hän tahtoisi fin luopua syntymäpaikoiltaan, sillä hän on yhä welassa, joka hänen sitopi. Joka tahtoo nähdä köyhyyden tähdessä, hirweässä muodossaan, elikkä siweydestä langenneen kansan, jolla ei muuta elämän pyrintöä ole kuin miten leiwänpala suuhun saataisiin — hän katselkoon wanhoja pruuftia.

Toinen syh, mikä wahingollisesti waituttaa kansan luonteesen, on kowat ja rasittawat suhteet kartano-herrain ja heidän alue-wäkensä wälillä. Ystävällisyyttä, siwoa kohtelemista, paremmalle tunnollensa puhumista saa torppari ja muonamies harwoin tuta. Hänelle ärjytään ja häntä ojennetaan tawallisesti niin, että katumuksen siaan, jota häneltä waaditaan huonosta kähtösfestä, syntyy paatumus ja wiha herraa kohtaan. Nyt tartutaan ruoskaan. "Hywä furitus tekee hywiä lapsia", ja sitä ohjetta kähtetään kartanoissa kansan kaswatukseen. Mutta, sanonee joku, meidän kansa on semmoista "rakfari-joukkoa", ettei sitä saa työhön eikä asemillensa muulla kuin pehtorin

raipalla. Vienee niin, mutta ihminen on aina ihminen ja vaatii ihmisten lailla kohtelua.

Toisin kohtelee talonpoika wäkeänsä. Jos hän kurittaaakin, niinkuin talonpoika joskus tehnee, joko syystä taikka syöttömästi wimmapäässä, niin keskuus isäntäwäen ja palkkolisten välillä on kuitenkin paremmassa tasapainossa. Palkolliset luetaan perheuntaan ja heillä on kaikki ihmisten oikeudet, samat kuin isäntäwäen omilla lapsilla. Koti-kuritus on nyt lais- ja kielletty; emmekä waadi herrain alentamaan itseänsä palkkolistensa wertaisiksi, waan että he heille kätöksessään antawat ihmisten arwon.

H:ra H. arwaa wahingollisiksi kansalle ne hengelliset ja kerettiläiset liikunnat, joita papit näihin aikoihin owat koettaneet lewittää kansassa. Myönnämme kyllä, että niissä liikunnoissa saattaa olla paljokin hyöpuolisuu- ta ja liikanaista, waan niin peräti wahingollisina emme niitä kuitenkaan voi pitää. H:ra H. näkyy olewan kowin närkästyksissään siinä, ettei uskallettu hänelle laulaa kansa-lauluja, pelättiin muka synniksi. Meidän kofemuksemme jumalisuudesta eli kerettiläisyydestä on se että milloin se on pääsenyt jossain tuntemaan kansaan, siinä se aina on waiwuttanut parempaa elämänlaatua ja häwittänyt irstaisuuden kaikissa kohdissa. Ulkokuullaisuutta voi kyllä löythä joka paikka, mutta kokonaisen kansakunnan jumalisuus ei ole ulkokuullaisuutta.

Bahempi on se hylöisyyden ja prameuden henki, joka herrain kartanoista lewiää talonpoikiin. Kuotolaiset syöttäwät weliänsä mannermaalla hitaisuudesta

ja lehnoudesta, ja pitävät syynä sen että Uusmaan ruotsalaiset muka paljo ajawat härjillä ja oleskelewat yhä niiden parissa, joten heidän luontonsa vähitellen muuttuu härän tapaiseksi.

Uudenmaan suomalaiset asujamet ovat niinkuin jo sanoimme hämäläistä sukua, ehkä he vähän ovat luonteessaan niistä muuttuneet pitkällisen kanssakäymisen tähden ruotsalaisten kanssa; suomalaisista weljistänsä heidät suureksi osaksi eroittaa Salpaus-seälänteeksi kutsuttu harju. Waikka koko rantamaa aina liki Haminaa nyt on ruotsalaisten wallassa, näkyy tuitenkin paikkain nimistä, että suomalaisia on asunut monessa kohden rantamaalla ja luodoillakin, waikka heidän on tähtynyt siirryä yleemmäksi voimallisempain muuttolaisten alta. Kirkkonummen pitäjässä esim. on vieläkin melkein kaikki järvien nimet suomalaisia, niinpä myös Porckalanniemi ja Penttalan-saari ihan meren rannalla. Tenholan pitäjässä on h:ra J. A. Lindström löytännyt paljon suomalaisia nimiä ja onpa niitä tässä perin ruotsalaisessa saaristossakin. Jomalvik, Uvalaström, Jussarö (Jussisaari), Wäxor (Wäksisaari?) Karjan pitäjässä ja Orslandet (wanh. kirj. Orissaari) Ingossa pistävät heti jokaiselle silmiin, ja tarffa tutkia yhä näitäkin seuduilta saisi epäilemättä enemmän suomalaisia nimiä kuin se tusina, minkä Hipping *) päätti löytyvän koko Uudenmaan ruotsalaisten alalla. **)

Suomalaisten ja ruotsalaisten välillä Uudella-

*) Kf. Acta Soc. Scient. Fennicae Tomi Sec. pars II.

**) Kf. Maiden ja Merien Taitaa n:o 2 w. 1865.

maalla ei wallitse juuri sama wihollisuus kuin Bohjanmaalla, ehkä ruotsalaiset täälläkin owat olewinaan parempia, jossa luulosja ei kuitenkään lienee oikein perää.

Uudenmaan suomalainen on hellätunteellisempi kuin ruotsalainen. Työssä on hän kestävämpi, ja hänen kätensä teot owat luotettawampia kuin naapurinsa. Waikaa on päästä ystäwyhteen suomalaisen kansja, mutta kun se ystäwyys kerran on saatu, niin ei sitä mikään hajota; sillä muutteluwaisuus tunteisja ei ole suomalaisen tawan mukaista. Hywäntahtoisuus, wieraswaraisuus, kohteliaisuus ihmisiä ja rakkaus sekä huolenpito luontokappaleita kohtaan sanotaan olewan Uudenmaan suomalaisten luonteessa o-mituinen. Hän on hidas liifunnoisjaan, ei hän juokse eikä hätäile; hän miettii asiat läpitse ennenkuin hän niihin rupee käsin. Hänellä ei ole ruotsalaisten haalimisen luontoa; hän tytyy vähempäänkin hintaan ja palkkaan, eikä waadi vähemmistä töistä muuta kuin suurikiitoksen. Mitä ruotsalainen heti käsittää, siihen tarwitsee suomalainen usein isot aikoja; mutta kun joku asia hänen aiwuihinsa kerran on pöystynyt niin se synnyttää jotakin toimeen.

Suomalainen sanotaan olewan taipuwaisempi juopumiseen kuin ruotsalainen ja juowuspäissä on hän raju-luontoinen ja irstas niinkuin hänen weljensä Bohjan maalla. Suomalainen pitää itsensä tawallisesti huonompana ruotsalaista ja on sen rinnalla kätöksessään ala-kuloinen; mutta wiinapäässä on hänkin mies puolestansa, kiroo ja pauhaa ja on armotoin hemosellen-

sa, jota hän selwänä pitelee jäälivästi. Suomuspäisä on hän walmis riitaan ja tappeluun, ehkei juuri niin kuin pohjalainen.

Siistihdessä ei suomalainen ole aiwan niin huono kuin häntä syhtetään; ruotsalainen on kuitenkin siistimpi. Samoin rakentaa ruotsalainen huoneensa mukavammin kuin suomalainen, joka siinä kohden käyttää Hämäläisen tavallista, törkeätä tapaa. Waateparressaan ei suomalainen prameile.

Muuten on Uudenmaan suomalainen taipuvaisempi kuin muut lainaamaan naapureiltansa tapoja ja käytöstä. Vähimpänä ruotsalaisia asuwaiset halwelsivat omaa kieltänsäkin ja opettelewat itse ja opettawat lapsensaakin sopottamaan ruotsinkieltä. Awe-riäämmät käyttävät lapsiansa sentähden koulussakin. He luulewat siten pääsewänsä ruotsalaisten ylenkatseesta.

Waiikkei nimenomaista wihaa ole ruotsalaisten ja suomalaisten kesken, on heidän wälinä kuitenkin semmoinen, että jos kaksi ruotsalaista tappelee keskenänsä ja suomalainen siihen sekantuu, laittaa ne kaksi edellistä heti tappelemasta ja rupeawat yksin woiimin koltmatta furittamaan. Se kolmas saa sillä kertaa pitää hywänänsä mitä saanut on ja palkita toiste, jos sopii; eikä hän siitä sen pahempaa mieltä tanna; vieläpä laulaakin, ellei hän muuten osaa wenskata, esim. seuraawan kauniin ja sydäntä liikuttawaisen wirren:

Som en Maitaska sön,

Som en solenska varm,

Såsom nortiska ynklingens kinter i parm.

Plott vör kut O' vör trut
 O' vör fusterlans hut.
 Sung falleralleraa-aa-aa.

Elatuskeinot.

Miten jo mainitsimme on suuri osa — kumminkin läntistä — Uttamaata joko pruukien tai herrakartanoin alueena. "Rahwas" siis on enimmäkseen lampuotia tahi torpparia. Mitä ensin pruukin keinollisuuteen tulee, niin se pääsi paraille jalolleen n. k. vapauden aikana eli menneen vuosisadan keskivaikeilla, jolloin senlaista "keinollisuutta" hyväiltiin muiden keinoin esim. maanviljelyksen wahingoksi. Pruukkeja suojeltiin kielto-tulleilla ja kaikkinaisilla oikeuksilla. Malmi-aineita haeskeltiin ja lyhdyttiinkin, waikkei niiden kaimaminen aina maksanut waiwaansa kaikilla suojelus-keinoillakaan. Niistä ajoista on kuitenkin pruukin-työ ollut pääasiana useimmissa pitäjissä, erittäin länsi-Uudellamaalla. Mitä se on hyödyttänyt maanunnon edistymistä, lienee epätiedossa.

Toinen ja parempi elatuskeino on maanviljelys. Itse paikkakunta on siihen hywin mukawa ilma- ja maa-laatunsa suhteen; mutta suurin osa maata on wanhoista ajoista ollut herrain alla, jotka paremilla waroillansa ja wiljelysneuvoillansa saawat maansa kaswamaan, ja owat talonpojille hywänä esikuvana siinä. Waan toiselta puolen olemme jo näyttäneet, miten se waikuttaa "rahwaasen", että suurin osa hänestä on lampuoteina ja torppareina, sekä ne hylly-

shyden oswiitat, mitkä hänellä ovat kartanoista. — Maafunta on myös hywin otollinen kaikenlaiselle hedelmä-wiljelykselle, jota ahkerasti käytetään ei ainoastaan kartanoissa, vaan talonpojissakin. Täällä, niinkuin Turun rantamaassa on tuskin sitä mökkiä, jolla ei olisi omenapuunsa ja kukkaamaan. Muiden oudompien puiden seassa kasvaa täällä tammia, mutta näkyvät tulewan yhä huono-henkisemmiksi. Karjanhoito ei ole vielä kiitettävä täällä enempää kuin muuallakaan maassamme, paitsi muutamissa kartanoissa.

Hirsimetsät ovat jo hakatut, kumminkin rannemalta. Halko-puita laiwataan koolta Wiron puolelle ja Ruotsiin; Helsinki myös polttaa paljo; samoin pruuikit, joten metsät yhä ovat vähentymässä. Uudella maalla Tamminiemestä Haminaan asti on (w. 1865) 117 maafuntalaisten alusta, jotka yhteensä wetävät 3,210 lästiä; siihen lukuun on tietysti pruuikien ja kartanoidenkin alukset otettawat. Ahwenanmaalla on 143 laiwaa, jotka yhteensä wetävät 10,133 lästiä; Turun feuduilla 187 laiwaa, 7,621 lästiä; Wiipurin rantamaalla 327 alusta, 7,868 lästiä. Siis on Uudella maalla wähin luku kaikista, waikka siellä rannat ovat meri-kululle hywin otolliset, koska ei missään luullaaksamme niin paljo salaa purjehdita. Emme sitä laiwain vähyyttä tahdo sanoa yksin saamattomuuden syhyksi; muita syitä alhaiseen tilaan olemme wiittaelleet.

Mitä tässä olemme puhuneet Uudenmaan elatuskeinoista, koskee ainoastaan mannermaahan. Ruotolaisilla onkin toiset askareet. Tosin kasvatetaan täälläkin wiljaa, perunoita ja omenia sekä muita he-

belmiä, mutta niiden viljelys pidetään ainoastaan si-
wu- ja huwi-thönä, paitsi maanpuolijilla ja isommilla
saarilla, joissa käy laueammaltakin maata kasvatuf-
sesja pitää.

Luotolaisen oikea ja pää-elatuskeino on kalastus,
ja meri on hänen ainoa luotettava elättäjänsä.
Kalastusta harjoitetaan kaikin ajoin vuotta, nuotalla
ja verkolla, koukulla ja ongella, tuulalla ja katiskal-
la. *) Mutta silakan ja kilohailin pyynti on
kaikesta kalan pyhnnistä tärkein, se joista ulkoluoto-
laisen kaikki elo ja olo riippuu. Wiime mainittu ka-
la onkin maan mainio näiltä seuduin. Silakan pa-
ras pyynti on Juhanneksen aikana, waan saapi niitä
pitkin kesääkin. Niitä pyhdetään karien lähestyiltä
hirmuisen syvillä verkoilla (sköten). Kilohaili kohoo
elokuussa, ja sanotaan sen tulewan yhä lihawammak-
si ja paremmaksi, mitä enemmän päivät lyhenewät.
Niiden kalastusta warten on täällä pitkät ja syvät
nuotat ja suuret weneet, joissa wehkeissä tawallisesti
on 6—10 osakasta, sillä yhden hankkia ja pitää ne
owat liian kalliit. Monella autialla luodolla on ka-
lastus-aikana wireä liike; mitkä owat nuottaa mereen
laskemasja, mitkä sitä wetäwät rantaan; mitkä keit-
tämät ruokaa kala-miehille; mitkä latowat saatuja ki-
lo-hailiansa noihin tunnettuihin pieniin nassakoihin,
sekoittaen kuhunkin riwiin suolaa ynnä muita maukkia.
Nämät on luotolaisten juhlapäivät; thy on kyllä ras-
kas ja waiwaloinen, mutta waluupa siitä rahaa kuf-

*) Kf. Maiden ja Merien Takaa n:o 3 w. 1865.

karoon, ja aina on ostajiaakin siinä läsnä, eivätkä ne säästä wiina-lefferiänsä.

Waan kala ei olekaan ainoa saalis, jota meri antaa elättiläijillensä, luotolaisille. Pyssy ei koskaan puutu luotolaisen tuwan seinältä, hänen itse kotona ollessansa. Pyssyt ovat piilukuilla varustetut ja wanhanalaiset; mutta niillä ampuu joko luodilla tai haulilla pidemmän matkan kuin tavallinen metsästäjä luuli mahdolliseksi. Harwoin luotolaisen tarkka filmä ja wakaa käsi pettää. Hylkeitä hän ammuskelee talwella jäältä ja myöskin kewätpuolella, milloin hylkeillä on pojat; joskus kesällä ja syksylläkin jula-wedestä. Mutta paras ampumisen aika on täällä saaristossa kewäillä, jäiden lähteissä ja lähdettyä, kun muuttolintuin lukemattomat parwet tulewat. Kaikilla joweliailla kallio-niemillä on tässä ikäänkuin pienet, tiivistä tyhät rintawarustukset ampumareikineen. Jonkun semmoisen walitsee pyssymies, aina sen mukaan mistä tuuli läy, laskee linnun-nahasta tehdyt laaveet weteen, ja menee warustuksen taka piiloon. Ei aikakaan niin ilmassa wiwahtaa, ja wekilintu-parwi laskee luultuin kumppaniensa wiereen. Tällä tavoin woipi yhtenä aamuna, jos onni on myöten, saada aika tukun haahkoja, meriteeriä, koskeloita, telkkiä, alleja y. m. Moni näistä linnuista ei maisuifikaan hywältä manterelaiselle, sillä ne tahtowat olla liian rasvaisia; waan luotolainen on niihin totunut, kuten Eskimoo hylkeen ihraan, ja syöpi sitä herkkunaan. Suhanneksen jälkeen ei tämä pyhntikeino enää luonniistu; silloin jo owat lintuparwet erinneet

ja hautowat muniansa. Näitä on luotolainen hywin nopsa heiltä warastamaan, jopa paikoittain laittaa pesät valmiiksi, mihin linturaukat yhä uudelleen munivat sitä myöden kuin munat forjataan. Tämä elatuskeino on luotolaiselle sangen antawa; paha wain että siitä lintuin luku vuosivuodelta wähenee.

Kesällä kesiä harwoin tapaa wesi-lintuja saaristossa. Koiraokset ovat silloin muuttaneet ulommalle ja emät piilottelewat poikiansa. Elokuussa heitä taas ilmestyy salmiin.

Saaristossa asuu runjaasti metsän eläviä. Muinoin on karhuja ja hirwiäkin täällä oleskellut, waan nyt on susi suurin elävä. Kesällä ei sitä kuitenkaan tapaa muualla kuin mannermaata läheisimmillä saarilla. Uloimpana on runjaasti fettuja; samoin jäniksiä, metsoja ja teeriä. Sanotaan täällä melkein kaikkien eläinten oppineen merimiehiksi. Susi ja fettu uiwat pitkät matkat saalis-retkeillänsä, koirain ahdistellessa pyrkii jänis salmen yli, niin että joskus saa hänen wedestä ammuta taikka niinkuin muuan mies täällä ottaa syliinsä vastaan koska se toisella puolella pyrkii rantaan. Yksin koti-eläimetkin ovat tottuneet uimaan. Usein näet iltasella soutaessasi pitkän jonon eriskummaisia sarwipäitä wesi-petoja vastaan tulewan. Se on talon karja, joka palaa kotiin laiturilta.

Muinaisuuden muisteita.

Herrain wasta.

Joskus olemma näissä kuwaelmissa maininneet

herrain-wallasta Suomesja ja miten se on ollut räsittawa maamiehille ja wahingollinen. Miitä löythy, jotta pahesjivat näitä muistutuksia, arwellen muka sillä synnyttettävän wihaa erinäisten sääthyjen wälillä. Tähän wastaamme, ettei semmoinen arkamielisyys ole mistään kotosin, jos asia on tosi. Ja se on tosi mitä muinaiseen aatelis-waltaan tulee; se on myös tosi että wirka-waltaisuus meillä wieläkin wallitsee, ehkei siitä juuri maamiesten tarwitse erinäistä wihaa kanta, sillä se wirka-waltaisuus ei rasita yksin heitä.

Mitä entisten aikain aatelis-waltaan meillä tulee, niin siitäkin on paljo puhuttu ja kirjoitettu, niin paljo että muutamat ruotsin historiankirjoittajat owat tahtoneet mellein peräti kieltää pois aatelisilta kaiken arwon, kun toiset heitä taas on suuresti ylistäneet. Katsoen semmoisiin nimiin ruotsin ja suomen historiasja kuin esim. Fleming, De la Gardie, Horn, Oxenstjerna, Brahe y. m. täythy tunnustaa niiden soivan ylewältä ja korkeasti-kun kunnioitettawalta, mellein yhtä paljon kuin suuren Waasan suwun ja Kaarle nimisten kuninkaitten.

He pitivät waltakunnan hywässä maineessa.

Waan katsellen heitä maatilain haltioina erittäin Suomesja, vähenthy heidän kunniansa aikalailla. Itse jaloimman aatelis-miehen, jota Suomi historiasjansa tietää mainita, Behr Brahen nimi ei ole säilynyt warsin puhtaana. Harwa aateline piti muusta huolta kuin miten omat taikka heille lahjoitetut maansa tuottaisiwat korkeimmat tulot, jotta he saisiwat siitä uljaimmin elää ja tuhjata rahoja Stocholmissa tai ulkomailla. Huoli tulojen kertyttämisestä annet-

tiin pehtoreille tahi wouteille, joiden oma tila oli semmoinen ettei niiltä woinut tuntoa kysyä, ja jotka samassa kuin he tuloja haalivat herroillensa, kokiivat omaa etuansa katsoa. Sillä tavoin saattoi parhaimpien miesten aluelaiset elää orjan tilassa.

Tämmöistä oloa sanotaan kyllä "ajan" syhyksi, eikä niiden jalojen herrain, jotka waltakunnan arwoa suojellen, eiwät kerinneet alueestansa huolta pitämään. Mutta kun tiedämme monen aatelis-miehen eläneen koko aikansa kartanoillansa, eikä juuri koskaan ryhtyneen waltakunnan toimiin, waan käyttäneen kaiken neronsa alueensa rasittamiseen, niin siitä lankeaa todella kaikki kireus heihin eikä "aikaan." Ja semmoista aatelis-wäkeä on Suomessa elänyt paljon. Kun me tätä maakuntaa kuwailemme olemme ottaneet puhaaksemme herrain wallasta, niin se on tapahtunut siitä syystä, ettei herrain walta ole missään maakunnassa ollut niin woimallinen kuin Uudellamaalla. Kuinka paljo wääräyttä ja wäkiwaltaa on jäännyt tietämättömiin, sitä ei woi sanoakaan. Heikompain hallitusten aikana ei kukaan uskaltanut walittaa, siitä seurasi wain enemmän räähkäystä. Sentähden näemmekin talonpoikain walituksia ilmauntuneen ainoastaan woimallisten kuninkaitten eteen, esim. Gustawi I, Kaarle IX, Gustawi II Adolfin y. m. Ja nekään eiwät woineet estää wäkiwaltaa niin kaukaisessa maakunnassa, kuin Suomi oli.

Gustawi I aikana eli Suomessa mahtawa Flemingin suku, joka erittäin Uudellamaalla oli saanut waltaansa äärettömät tilukset. Niitä Flemingiä oli

silloin kolme weljestä ja mahtawin näistä Erik, joka muuten oli waltakunnan toimisssa ansiollinen mies ja urhollinen sota-sankari, mutta hirweä talonpoikain räsittäjä. Hänelle kirjoittaa kuningas w. 1529: "Olemme hawainneet, herra Erik, näiden köyhäin miesten, koko Raseporin läänin lähettilästen, monenkaltaiset walitukset teidän yltisenne, että te heiltä ryöstätte heidän oikeutensa ja wainootte heitä sentähden että he edessämme walittawat hätäänsä, niinkuin soweliaasta on, käytätte ja sidotte heitä laittomasti ja waiwaatte niin kowasti, että muutamat heistä owat rauhattomina menneet koko talwessi metsiin teitä ja palwelioitanne pakoön, ja peltääwät vielä niin tapahtuwan, kun he kotiin tulewat — Niin koska teille hywin tietty on, että sentaltainen wäkiwalta luetaan laissa rikokseksi kuninkaan walaa vastaan, eikä meidän sowi kärkeä, että te köyhiä niin rasitate laittomilla weroilla, majoittamisilla, hewosten ruokkimisilla ja muulla — — tahdomme ja muistutamme teitä näissä asioissa itseänne ojentamaan — — Samaan aikaan kirjoitti kuningas toisen kirjeen Raseporin läänin rahwaalle, jossa hän sanoo "armahdawanja heidän köyhyyhtänsä" ja ilmoittaa kirjoittaneensa herra Erik Flemingille "yksiwakaisesti", ettei enää wäärhyttä ja wäkiwaltaa heille tapahtuisi; kuitenkkin waroittaen heitä tämän ohessa olemaan linna-herrallensa "kuuliaiset ja tottelewaiiset, suorittaen hänelle wuotisen tawan jälkeen weronsa."

Koko näiden kirjeitten sisällepito osoittaa että se kowa meneths rahwasta lohtaan pää-asiasa tarjotti suurennettuina werojen ja muiden ulostekojen ot-

tamista lääniherroille, ja että sillä joka tässä toki oikeudestaan kiini pitää, ei ollut minikäänlaista turvaa omaisuudelle tahi vapaudellensa. "Tämmöinen laitoin rasitus", lausuu eräs historioitsia, "näkyisi kummalliselta järjestetyssä valtakunnassa, ellei tiedettäisi, että lain käsi vielä sata vuotta myöhemmin, k. Gustawi II Adolfin aikana, ainoastaan heikosti voi estää itsewaltaitten herrain wäkiwaltaa."

Raseporin historiasta on toinenkin saku mainittu julmuutensa ja pahuuutensa tähden, nimittäin Lejonhufwud, joka yli sata vuotta hallitsi Raseporia. Ensimmäinen oli eräs Ebba Viljehöf, Sten Lejonhufwudin leski, joka sai Raseporin freiwi-kunnan, noin 60 manttaalia, lahjoitusmaaksensa kuningas Johannes III:lta, palkinnoksi siitä kun hänen miehensä oli menettänyt henkensä riidassa Erik XIV:ta vastaan. Tätä leskeä kutsuttiin kopeutensa tähden "freiwi Ebba", ja sanotaan olleen oikea "pirun hiuskarwa, pahempi kuin isänsä, poikansa Axel ja sen pojat." Tämä atesti sisältää paljo, sillä häijympiä kun mainittu Axel Lejonhufwud lienee tuskin löytnyt.

Raseporin freiwillä oli seuraawat oikeudet ja welwollisuudet.

1. Raseporin piti oleman ikuinen lahjoitus. Onneksi ei se kestänyt kauwan. Kuningas otti usein takasi semmoiset lupaukset; Raseporin freiwit saivat kuitenkin pitää lahjoituksensa kauwan kyllä.

2. He saivat ottaa hywäksensä kruunun werot ja wähentää, waan ei enentää niitä. Sitä vastaan he olivat

welwolliset jodan aikana panna ratsumiehen joka 400 markan tulosta, rauhan aikana joka 800 markan.

3. He saiwat ottaa juhta- ja mies-päiwä-töitä kuninkaan farjataloista.

4. He saiwat hlöskantaa lasimies- ja tuomari-tapat, waan oliwat myös welwolliset pitämään huolta lasien woimasja pidosta.

5. Sakko-rahät tuliwat freiwille; kruunun kymmenekset samoin, waan ei fuitenkaan papin tulot.

6. Erinäisistä suostunta-weroista sai kruunu freiwikunnan talonpojilta ainoastaan puolet siitä mitä kruunun talonpojat maksoiwat, toinen puoli lanfesi freiwille.

7. Hamina-rahät hän myös sai, ja kentiesi ottaa sotawäkeä.

Tämmöisiä oikeuksia oli tuskin kuninkaalla ja semmoinen ääretöin walta wiittelikin helposti laittomuuteen. Sillä mikä heidän esti määrätä ja ottaa weroja, päiwä-töitä, kymmeneksiä, sakko-rahoja, tuomari-kappoja j. n. e. mihinkä määrään hywänsä; he oliwat itse tuomaria, joiden määräyksistä harwoin uskallettiin walittaa, rauhattomina aikoina ei koskaan, joskus woimallisemman kuninkaan edessä, waan silloinkin usein huonolla menestyksellä, sillä kuninkaan walta ulottui tuskin näin laukaiseen maakuntaan rankaisemaan sitä, jolle oli annettu kaikki walta. Uhkaufsia ei pelätty. Mainittu "freiwi Ebba" uskalsi sanoa, "että hän oli korottanut istuimelle Johannes-kuninkaan ja woi hänen siitä syöstä poisikin." Ebban poika Axel Lejonhufswud oli talonpoikiansa kohtaan

"thyranni" ja samanlainen oli hänen poikansa Sten Rejonhuswud, josta sanotaan että hän "pidutti alueensa talonpoikia piinapenkissä ja piti heitä wanfina linna-tornissa — joka kuitenkin sen aikaisissa laissa oli luwallista." Talonpoika-raukat lähettivät salaa asia-miehiä kuningasalle valittamaan muun ohessa siitä että suuri joukko kruunun- ja wero-taloja oli tehty wapa-taloiksi, joten leppujen harwain tähtyi yksin maksaa kaikki kruunun werot.

Meitä ei haluta kirjoittaa Rejonhuswudin suvun historiaa; se olisiikin itävää: koko suvussa löytyy tuskin ainoata miestä, josta voisi lausua jotain kiitetävää. Emme myöskään tahdo pitkittää tätä puhetta muinaisesta aatelis-wallasta Suomessa, waikka siitä olisi paljokin sanottavaa; sillä Suomenmaa oli täynnä isompia ja pienempiä valtioita, jotka kulin puolestaan kokiwat elää samalla lailla kuin nämät mainitut. Ruotsin hallitsijoilla erinomattain Waasan suvulla o-
 likin sanomaton kiihko lytätä lahjoitusmaita Suomessa kaikille howi-portaitten laahajoille, ja tehdä niistä kurtus-ruoskia syhyttömäin talonpoikain hartioille. Siitä menosta tefi kuningas Kaarle XI wi-
 doin lopun 1680 ja otti pois liiat maat aateliilta, waikkei aatelis-walta oikein siihenkään päätynyt maas-
 samme.

Sodan tapaukset.

Mitä olisi kyllä kerrottawia Uudeltamaalta, waan ei ne ole tuottaneet suurta kunniaa. Päin wastoin owat ne häpiällisempää laatua mitä olla taitaa, kun

muistamme esim. 1741 vuoden sodan, Anialan liiton ja Wiaporin w. 1808.

Mitä sotia wikingein aikoina olleekin käyty Uudenmaan rannoilla, waikenee niistä historia. Wasta Johannes III aikana, kun sota oli Wenäjän kanssa puhutaan Wenäläisten häwityksistä esim. Porwoossa. Samoin ison wihan aikana. Silloin käytiin sotaa merelläkin ja tapeltiin tuimasti useassa kohden, esim. Pellingen tykönä 1713, jossa wenäläisten laivat joutuivat häwivöön ja Hango-niemen lähellä Riilahden puolella, heinäkf. 27 p. 1714, jossa urhollinen suomalainen Nils Ehrensköld 900:lla miehellä ja 38:lla kanuunalla uskalsi mennä sotiin wenäläisten kanssa, joilla oli 20,000 miestä ja vähintäkin 300 kanuunaa. Tappelu kesti 3 tiimaa ja oli niin tulinen että noista 900:sta suomalaisista ja ruotsalaisista 700 miestä ja 5 upsieria kuoliwat tai haawoitettiin. Loput eli 200 otettiin wangiksi sekä Nils Ehrensköld itse, puolikuoliaaksi haawoitettuna. Wenäläisistä kuoli 3000 ja haawoitettiin 1,600. Wenäjän zari Pietari oli itse tappelussa ala-upsierin arwoisena; Wenäläisten ylipääliskönä Apraxin. Tämä oli wenäläisten ensimmäinen voitto merellä ja zar Pietari otti sen perästä amirali-arwon, mutta voitettutkin ansaitsiwat kunnian.

Sangen häpiällinen jita vastaan on ruotsalaisille 1741—43 vuosien eli n. k. Lappeenrannan sota. He alkoiwat sen ilman syhtä ja eripuraisuuden hengen kiihoituksesta, ja niinpä sitte heidän menetyksensäkin oli sen jälkeen. Wrangel, heidän urhollisin miehensä, lyötiin kohta Lappeenrannan tykönä:

sitte tehtiin wäli-rauha ja kelmottomat sota-päälliköt Lewenhaupt (edellä mainittua Lejonhufwudin sukua) ja Buddenbrock lepäsivät ruotsin sotajoukolla Haminassa, jota muka piti varustettaman. Mutto ilme-
 thi nyt ja tappoi wäestä kaikki kolmatta osaa. Petollisuus, eripuraisuus ja päällikköin pelkurimaisuus teki täydellisesti tyhnsä. Kun sitte vihollinen julisti lopun wäli-rauhalle, tuli sekasotku Haminassa ar-
 waamattomaksi. Kaikkei ainoatakaan vihollista nähty, oltiin jo aikeissa häwittää ja polttaa kaupunki sekä kaikki sota-warat ja sitte paeta rientämällä! Mutta kun ei vihollista kuulunut eikä näkynyt niin vähä häwettiin, ja kun sitte saatiin lisää wäkeä, päätettiinpä vielä seisoa.

Waan kesäk. 24 p. päästettiin viholliset Mäntylahden wuorisolan läpitse, ja petos, joka kauwan oli hiiskunut päämiesten seassa sai tämän jälkeen ilmi-wallan. Haminassa poltettiin kaikki: kruutikellarit, wara-huoneet, kaikki mitä sotajoukolle tarpeellista oli. Kanuunat särjettiin, tuli-luodit ja kuulat häwitet-
 tiin. Wenäläiset tulivat tähän lisäksi; he eivät voineet käsittääkään näin suurta kelmottomuutta. Nyt alkoi ruotsalaisten inhoittawainen pako. Pitkin mat-
 kaa Haminasta Helsinkiin olisi ollut mukawia puolustus-
 paikkoja yltä-kyllin, mutta ruotsalaiset hyljäsiwät kii-
 reimmiten kaikki ilman sodatta; Ryminkartanon, Ah-
 wenkosken, Koskenhylän, Borwoon, Helsingin-kedon. Semmoista pako-
 a on tuskin nähty mailmassa.

Helsingin kaupungissa tapahtui todella mitä Le-
 wenhaupt ennen pakomatkaansa oli suotta koto ajan

peljännyt. Venäläiset saivat hänen kierretyksi. Poltettuaan sillan, jonka oli itäpuolelta tullaan kaupunkiin, luuli hän täällä olevansa säilyksä ja sioitti leirinsä Rämpin kedolle. Mutta Venäläiset kiersivät metsä-teitä hänen edellensä ja telkessivät häneltä maantien Turkuun päin, samassa kun suuri venäläinen laivasto karkoitti pois ruotsalaisten laivat Helsingin satamasta. Sotajoukko oli tosin kehnoissa tilassa, mutta suuri häpiä oli pois pestävä ja kaikki sotamiehet olisivat mielellään antaneet henkensä altiksi päästäksensä siitä häpiästä ja pelastaaksensa isänmaan. Oli se sotajoukko vielä niin suurikin että sillä hywin olisi pitänyt uskaltaaman tapella. Mutta ei tapeltu, vaan tehtiin semmoinen sovinto vihollisten kanssa että ne saivat Suomenmaan, ilman sen enempää waiwaa. Suomalaisien sotamiesten täytyi mennä kufin kotiinsa; ruotsalaiset wiettiin meritse, paitsi hewoiswäki, joka sai kulkea Tornion kautta. Waan mitä ei kuollut kunniallisessa sodassa, sen oli tauti tappanut. Ruotsista oli lähtenyt 25 tuh. miestä, hywin warustettuna; sinne palasi 2,500, nekin rhyhshissä ja sairaina. Waitka suurin syy tähän onnettomuuteen oli niiden herrain, jotka, Ruotsin hallitsijoina siihen aikaan, olivat mielettömästi alkaneet tämän sodan, tehtiin ainoastaan ne kassii sotaherraa Lewenhaupt ja Buddenbrock päättömiksi.

Venäläiset saivat täällä tawoin Suomen, vaan antoiwat siitä takasi suurimman osan, aina Ryminjokeen saakka.

Tämän osan sekä edelliset wenäläisten walloituk-

set tahtoi nerokas Gustawi III ottaa takaisin ja samas-
 sa poistaa sen häpiän, joka tästä sodasta vielä ma-
 kasi ruotsalaisissa. Hän alkoi "kolmen ajastajan so-
 dan" w. 1788, ja meni hyvällä sotajoukolla rajan
 yli. Mutta tässä tapahtui mitä ennen ei kuultu ei-
 tä nähty ollut. Melkein kaikki upseerit tielsivät
 menewänsä vihollisia vastaan, sanoen kuninkaan lait-
 tomasti alkaneen sodan, ilman säätyjä kuulematta.
 Syy tämmöiseen uppiniskaisuuteen oli aatelisten wi-
 ha, joilta kuningas hallituksensa alussa oli ottanut
 pois heidän liikanaisten waltansa. Suomen herrat
 unelmoivat jonkimmoista itsenäisyyttä Wenäläisten
 suojeluksen alla, toiset tahtoivat vähentää kuninkaan
 valtaa. Oliin jo aikeissa panna kuningas wankeu-
 teen, mutta hän puikahti heidän käsistänsä ja palasi
 tiirehtien ruotsiin. Kaikki kansa ilmoitti mielisuosionsa
 hänelle, ja wihanja uppiniskaisia vastaan, jotka nyt
 saivat ansaitun tuomionsa. Päämiehet mestattiin
 tahti pidettiin wankina ja ajettiin maan pako. Suu-
 rin osa liittolaisista sai kuitenkin armon. Tätä ka-
 pinaa kutsutaan Unialan liitoksi, kun liittokirja
 on annettu sieltä elokuun 12 p. 1788. Häpiällisin
 kaudesta oli se että nämät liittolaiset keskellä sotaa
 pitivät kansa-käymistä vihollisten kansa. Kaikkiaan
 lienee tähän liittoon kuulunut noin sata upseeria, waan
 niistä oli enin osa wietelty. Nimet Hästefo, Bä-
 gerhorn j. n. e. loistawat päämiehinä, waikka he
 wirtainsa suhteen olivat alhaisempia. Pääkenraalit
 Armselt ja Hastfer olivat wieteltyjä.

Jos kuningas heti sodan alussa olisi saanut woi-

mallisesti lähdä Wenäläisten päälle, niin eipä tiedä, miltei hänellä olisi ollut hyväkin menestys. Waan nyt katosi paras hetki hukkua. Kahtena seuraavana vuonna sodittiin kyllä, mutta wenäläiset olivat ehtineet päästä warustuksiin ja onni tuli vaihettelewaaksi. Näistä sodan vaiheista tuli osa Uudellemaallekin. Ruotsinsalmella sodittiin kaksi tuimaa meri-tappelua, joista toinen tuli voitoksi, toinen tappioksi kummallekin valtakunnalle. Elokuun 24 p. 1789 karasi wenäjän laiwasto ruotsin luoto-laiwaston eli niin kuin sitä kutsuttiin armeijan laiwaston päälle. Wenäläisten päämies oli Nasfaun prinssi, ruotsalaisten amirali Ehrenswärd. Sota kesti 11 tiimaa. Osa wenäjän laiwastosta koetti amirali Krusen johdolla päästä ruotsalaisten taka, mutta ajettiin tiehensä. Sitä vastaan onnistui Nasfaun prinsille päästä laiwastonsa pää-osalla Majan saaren salmen läpitse, johon oli upotettu esteitä. Hän tunki Ruotsinsalmeen ja pakotti ruotsin laiwaston kovan ottelon perästä siirtymään Swartholman suojaan. Yksi ruotsin laiwoista lensi ilmaan, yksi upposi, 16 poltettiin, useita ammuttiin keltwottomiksi ja viholliset weivät wiisi. Kuolleina, haavoitettuina ja wankeina menetettiin 45 uppieriä ja 1,300 miestä.

Seuraavana vuonna, heinäk. 9 p. karasi Nasfaun prinssi toisteen ruotsin luotolaiwaston päälle, jota Gustawi III silloin itse johdatti. Wenäläiset kohtivat murtaa tien ruotsin laiwaston läpi nytkin. Kaikkein he koettivat ja kahdesti he kiritettiin aika tappiolla pois. Pimeys katkasi taistelun. Waan se uu-

distettiin seuraavana aamuna täydelliseksi voitoksi ruotsalaisille. Venäläiset kadottivat 53 laivaa ja 4000 miestä. Kuningas Gustavi III on Stocholmissa kuwattu patšaasen niissä Wirkawaatteissa, joita hän sinä päivänä piti. Nämät kassi tappelua kuwaawat koko sodan. Se päätettiin Wäärälän rauhalla, eikä tuottanut mitään muutoksia valtakuntain kesken.

1808 vuoden sota tuli. Helmikuussa kävi Wenäjän joukot rajan yli, Ahwenkosken, Anialan ja Keltisten tykönä. Artjärwellä tapeltiin hiukka. Mutta Suomen sotajoukko oli käsketty pakenemaan. Tämä sota muistutti Lappeenrannan sotaa siinä että kaikki wehkeet ylhäältä olivat niin mielettömät. Eroitus wain oli se että nyt hallitsi kuningas eikä säädhyt, ja että Venäläiset tällä kertaa alkoivat sodan. Oli siinäkin eroitus, että waikka asiat käywät nurin päin, ei Suomen sotajoukko kuitenkään kadottanut kunniaansa. Ainoastaan yksi kohtaous oli häpiällinen ja se tapahtui Uudellamaalla.

Maaliskuun 2 p. tuli Venäläiset Helsinkiin, jossa he ruotsalaisten huolimattomuudesta saivat suuren sota-saaliin. Nyt ruwettiin Wiaporia piirittämään vähemmällä wäellä kun mitä Wiaporissa oli. Tämä linnoitus oli silloin wahwempia, mitä olla woi. Kummaltakin puolen ammuskeltiin suurta wahinkoa tekemättä. Mutta petos kulki täälläkin ja matkaan saatti tapauksen, jota tulewainen mailma ihmettelee. Wiapori, jossa oli enemmän kuin 2000 kanuunaa, 10,000 leiwiskää kruutia, 88 sota-alusta, rawinto-

aineita tarpeeksi, 208 upsiera ja 6,000 miestä, annettiin jowinto-kaupalla Wenäläisille 3 p. toukokuuta, juuri kun meri oli aukeamassa ja apuakin olisi voinut odottaa laivastolla Ruotista, jos tarve olisi waatinut. Sitä ei kuitenkaan ollut asia peljätä, koska linnoitus oli niin runsaasti varustettu. Tämä tapaus oli vielä sitäkin kummallisempi, kun Wiaporin komentajana oli vanha sotasankari, amirali Cronstedt.

Wenäläisten johtajana oli van Suchtelen, joka wiekkaalla kielessnä sai Cronstedtin rikkomaan uskollisuutensa walan ja häwäisemään entisen sotakunniansa.

Wuosina 1854—56, kun sota oli Wenäjän ja länsiwaltain välillä, oteltiin monesti Uudenmaan rannoilla, esim. Hankoniemen ja Haminan tykönä. Länsiwaltain laivasto häwitti Swartholman ja pommitti taksi wuorokautta Wiaporin, joka siihen aikaan oli paljo heikommassa tilassa kuin w. 1808.

Mainiot miehet.

Jos Uusimaa on sotakunniasta köyhä, niin se on ollut sitä rikkaampi suurista miehistä sodan ja rauhan alalla, tieteisjä ja taiteisja. Tässä ei ole tilaa lukea heille täydellisiä elämä-kertoja, vaan tahdomme muutamille heistä lausua jonkun muistoksan. Ensimmäinen, joka mieleemme tulee on

Nils Grabbe. Pohjoisten maiden historiassa ikäwä Ralmari-Unioni oli loppumaisillaan. Se oli saattanut Ruotsin maalle sanomattomat rasitukset ja Suomelle "ison Wenäjän sodan", joka oli lähellä

tehdä maamme "autiofsi ja tyhjäksi" ihmisistä ja kaistista. Siitä wihasta ferran päästhy, raiwosi täällä Danit, häwittäen rantojamme ja kaupungeitamme. Sewerin Norrby, Otto Ruud, Junckari Tuomas y. m. on siitä ajasta hirweässä muistossamme. Kun ei ruotfista näitä vastaan apua saatu, siellä kun oltiin Kristian II wallassa, ilmaantui omasa maassa mies, jota "jisfien" tawalla tefi Danien meri-roswoille wahinkoa. Se oli Nils Grabbe, Grabbakan herra, jonka niminen maatila on lähellä Raseporia. Hän warusteli itse pieniä luotolaiisten weneitä, joiden päämiehenä hän liikkui Suomen lahdesa, nousten ehstimiseen maalle, kussa tiesi Danein roswo-joukkoja olewan, tappaen heitä ja tehden heille kaikkea wahinkoa mitä taifi. Kun isommat joukot häntä läksiwät taakaa ajamaan, purjehti hän kiireesti kauwas merelle, ja piti wäliin tyhssiaansa Räawelin feudulla ja muualla, waan heti kun luultiin hänen olewan tylläfin kaukana, oli hän taas Suomen rannoilla ja Danein nistassa. Hän oli samaa mallia kuin ison wihan ja Lappeenrannan sodan aikana majuri Löfwing, ja edellisen sodan aikana Pohjan maalla kapteini Långström.

Kun Gustawi Waasa wihdoin w. 1523 pääsi kuninkaaksi, lähetti hän sotawäkeä Suomen maahan, puhdistamaan sitä Daneista. Nils Grabbe sai fomentoonsa yhden niistä sota-joukoista ja lisäsi silläkin kertaa ansioitansa. Danit ajettiin pois ja Gustawi Waasa sai täyttää tyhnsä: murtaa paawin wallan Ruotfissa ja Suomesa ja tuottaa uuden ajan.

Mikael Agrikola. Ja Gustawi Waasa täht-

tifin työnsä. Pimeys häweni ja walistuksen säteet sytytettiin maassamme. Kansalle annettiin Jumalan sana. Niistä miehistä, jotka opin puhdistuksen työtä toimittivat meillä on Mikael Agrikola etewin. Waan se ei ole hänen ainoa ja suurin kunniansa; jos itse opin puhdistus olifin suuri, niin oli sillä monta harrastajaakin, ja Agrikolan nimi ei kuuluisi korkeammalta kuin muidenkaan. Mutta Agrikolalla on kunnia, joka on hänen yksinänsä, ja hänen nimensä tulee loistamaan sitä jalommin, jota enemmän Suomen kansa rupeaa itsensä tuntemaan. Mikael Agrikola on suomen kirjallisuuden isä. Wähemmän tärkeää on siis, kun hänestä kerromme että hän syntyi Pärnän pitäjässä w. 1512? alhaisesta säädyistä — hänen isänsä oli kalastaja; että hän aluksi käwi koulua Wiipurissa ja Turussa ja sitte kuulteli Lutheria ja Melanchtonia Wittenbergissä, jossa hän tuli maisteriksi; että hän palattua kotimaahansa oli Turun koulurehtorina ja wihdoin Turun piispana, jolloin hän lewitti puhdasta oppia. Tärkeämpää — ja ikuisesti tärkeää on se että hän teli ensimmäiset kirjat suomen kielellä ja pani niin tawoin alun kirjallisuudellemme. Siihen asti ja koko paawin aikana oli ainoastaan latina pidetty sopiwana kirjakielenä ja tuskin luultiin Jumalalle muu kieli kelpaawankan. Tosin oli opin puhdistus uhyään saattanut äidin kielet arwoon, mutta siinä waltakunnassa, mihin Suomen kansa kuului, oli ainoastaan ruotjin kieli mukawa eikä tuosta alhaisesta suomen kielestä ollut puhuminenkaan. Senpä tähden Agrikolakin lausuu rukous-kirjassaan, joka oli

hänen ensimmäinen meidän aivoihimme säilynyt teoksen-
sa suomenkielellä:

"Kyllä se kuulee Suomen kielen
Joka ymmärtää kaikkein mielen."

Pöytäen näillä sanoilla ikäänkuin anteesi sen ajan
hallitsewalta mieli-alalta, että hän oli ryhtynyt sem-
moiseen eriskummaiseen työhön.

Tämä hänen rukouskirjansa, joka painettiin Stoc-
holmissa w. 1544, otettiin kuitenkin riemulla vastaan,
ja "sitä tulutettiin kaikkien suomalaisten käsisä."

Rukouskirjansa perästä painatti hän tärkeämmän
kirjan, nimittäin "Se Uusi testamenti, Sthm 1548."
josta esipuheessa hän lausui: "vaikka näillä kangoilla
(Karjalaisilla, Hämäläisillä, Pohjalaisilla, j. n. e.) on
monen kaltaisia puheen parsia ja lauseen-tapoja, niin
että jokaisella näistä maakunnista on jotakin toisista
eroavaa kielimurretta, niin kutsutaan kuitenkin koko
hiippakuntaa Suomenmaaksi (warsinais-Suomi), joka
onkin ikäänkuin toisten emä, jillä se tuli ensin kris-
tityksi ja täällä Turussa on koko maan emäkirjko ja
pispän asunto; sentähden onkin warsinais-Suomen
kieltä käytetty näissä Uuden testamentin kirjoissa,
kuitenkin niin että tarpeen mukaan toistenkin maa-
kuntain kieltä, lause-tapoja ja sanoja on niihin sovi-
teltu." Suomen kieli oli siis Agrikolan aikana
warsinais-Suomen puheen parsi.

Muita Agrikolan suomentamia kirjoja on "Räji-
kirja kasteesta ja muista Christikunnan menoista,
Sthm. 1549", joka muun ohessa sisältää sen aikaisia

lain sääntöjä naimisesta. Otamme tähän näytteeksi muutamman lappaleen niistä säännöistä kielen vuosikin:

"Neme regulat ia oiennuxet lyhikaiseste osottawat quinga awioskesku oikein, toimelisesta ia laillisesta alietan ia päätetän.

1. Sala kihlaus ei pide suinga awioskesku päättemen.

2. Quin ei kengen pidhe itzense toisen wirkan secoittaman, nin mös ei hyksen muu quin pappi pidhe awioskesku hyten antaman.

3. Julkinen kihlaus tacaperinaiapi sala kihlan." j. n. e. Samana vuonna painettiin "Messu eli Herran echtolinen" ja "Se meiden Herran Jesuxen Christuxen pina, ylesnousemus ja taiwaisen astumus." w. 1551 "Dawidin psaltari." Sen esipuheessa luettelee Agrikola runotawalla Suomalaiusten muinaiset jumalat ja sitä luetteloa on sittemmin myöhemmät mytologian kirjoittajat noudattaneet. Meikin olemme siitä ottaneet lappaleen "Hämeenmaahan." Saman psaltarin esipuheessa luettelee Agrikola myös suomen kielessä tekemät kirjansa seurawalla tawalla:

"Kuin Abc-kirja ensin on
 Sitte Alku opisto uskoön
 Ja Rukouskirjan sangen hywän
 Monist asioist täynnens ja sywän
 Sen jälkeen sen Uuden testamentin
 Herran armosta läpitse pranttin
 Räsiikirjan, Messun ja Passion
 Sulast armost paits meidän ansion
 Niin ota siis hywäksi tämä myös

Dawidin psaltari ilman työs
 Ruin leikitse kullaisill kielille
 Murheisill ja raskaill mielille."

Näihin on lisättävä kaksi myöhempää kirjaa: Weijut ja ennustukset Moosoksen laista ja prophetista uloshaetut, ja Ne prophetat Haggai, Sacharia, Maleachi. "Abc-kirja" on peräti kadonnut, mutta katekismus sanotaan löytyneen siitä ajasta, ja on tietysti se "alkuoppi uskoon", josta hän itse yllä mainituksa runossa puhuu.

Sigfrid Aronus Forsius. Syntynyt w. 1560 ja kuollut 1637(?). Henrik Carstenius syntynyt 1612, kuollut pispana Wiipurissa 1683 ja Arwid Forstadius, kuollut samana vuonna, ovat kolme Helsingiläistä, kufin aikanaan mainio tietomies; heidän elämäkertansa ei kuitenkaan ole niin tärkeät mielestämme, että niille tähän antaisimme tilaa.

Wanhoissa käsikirjoituksissa on löythy seuraawa ilmoitus: *) "Missä arwossa Suomen kansa oli f. Gustawi II Adolfin aikana, kerrotaan kyllä historias-
 ja, waan muun ohessa on merkittäwa että Kristina kuningattaren aikana yhdessä ainoassa pitäjässä eli Porwoon pitäjässä oli syntynyt 4 kenralia ja 4 överstiä, nimittäin kenraalit: Arwid Wittenberg, syntynyt Johannisberg'issa; Arwid Forbus, Saclarby'ssä; Torsten Stålhandske, Hummelsundissa ja Kaarle Ruuth, Bergesta'ssa; ne neljä överstiä oli: Johan Wittenberg, Mathias Forbus, Cobron ja Ruuth. Mainitut

*) Af. Finlands Allmänna Tidning w. 1851 n:o 24 ja ff.

neljä kenraalia olivat 30 vuotisen sodan paraita, ja niiden elämä-kerrat owat sangen loistawat."

Arwid Wittenberg taisteli koko sen sodan aikana suurella miehuudella ja hänen nimeensä mainitaan kunnioittamalla Hamelin, Nördlingen, Wittstockin, Chemnitzin tykönä y. m. Kun Banér oli kuollut ja Lennart Torstenson ei vielä ollut saapuvilla, tehtiin Wittenberg ylipäälivöksi wäli-aikana. Semmoisena sai hän uljaan voiton keisarin sotajoukosta kesäk. 19 p. 1641 Wolfenbüttelin seuduilla. Torstensonin päämiehenä ollessa johdatti Wittenberg ruotsin sotajoukon oikeaa siwua Breitenfeldin ja Jankowitzin tykönä, joissa kummassakin ruotsalaiset voittivat. Monessa muussa tappelussa oli Wittenberg sen sodan aikana; sitte hän seurasi Kaarle X:ä Gustawia sen retkillä Puolassa taikka meni sitä maata jo edellä valloittamaan. Warsowiasa hän joutui wankiuteen ja kuoli Zamoiscin kaupungissa 1657. Hänellä oli äärettömät lahjeitusmaat Suomessa, niinkuin siihen aikaan tapa oli palkata suuria herroja mailla.

Arwid Forbus. Hänen sulunsa oli kotosin Skotin maalta, josta useita jäseniä oli muuttanut Ruotsiin ja Suomeen. — Täällä sitä sukua vielä elää. Sen skottilainen nimi oli oikeastaan Forthe beast, kun joku sen esi-isä oli tappanut hirmuisen suuren karhun. Arwid Forbus taisteli kunnialla 30 vuoden sodassa, oli sitte guvernörinä Pommersissa ja waltio-neuvoksena. Hän tehtiin Kokemäen wapaherraksi ja sai koko Artjärwen kappelin lahjoitusmaaksansa, jossa hän rakensi Kinttulan, Katulan ja Willikkalan karta-

not. Syntynyt w. 1598, kuoli hän 1665 Stettinissä. Hän oli teettänyt itsellänsä lepotammion Porwoon kirkkoon, johon hän myös oli lahjoittanut kullatun kalkan, mutta hän haudattiin kuitenkin Riddarholmin kirkkoon Stockholmissa.

Torsten Stålhandske oli Suomeen muuttanutta ruotsalaista sukua. 30 vuotisesa sodassa oli hän Suomen hewoiswäen päällikkö. Sama hewoiswäki sai siinä sodassa ikuisen maineen — ja niin Stålhandskekin. Missä voimallinen ryntäys, missä urhollinen päälletarkaus tarwittiin, siinä oli Stålhandske ja suomalaiset. Gustawi II Adolfin ensimmäisessä voitossa Saksanmaalla, Leipzigin tykönä oli Stålhandske suomalaisineen sillä siwulla, jota kuningas johdatti; hän anasti Tillyn kanuunat ja käänsi ne vihollisia vastaan. Stålhandske taisteli sitte Lechjoella ja Nürnbergin tienoilla y. m. Rützenin tykönä oli kuningas taas sillä siwulla, missä Stålhandske ja suomalaisetkin. Kuningas näki vastassaan rautaan puettua hewoiswäkeä ja sanoi Stålhandskelle: "ahdistaatte kowasti noita mustia miehiä, ne tekewät meille muuten suuren wahingon." Stålhandske ahdistikin ja mursi rautawäen rivit. Kuningas kaatui ja hänen ruumiinsa ympärillä taisteltiin tuimasti. Stålhandske ja suomalaiset murentiwat Isolanin Kroatia. Voitto oli ruotsalaisten, mutta Pappenheim tuli riistämään sitä voittoa heidän käjistänsä. Kesellä tulista tappelua kohtasi hän Stålhandsken ja kaatui. Yhä sentin jälkeen oli Stålhandske ja suomalaiset missä wain werisimmin ja kowimmin oteltiin. W. 1644

hän kuoli lapsetoinna. Syntynyt hän oli w. 1594. Sotasaaaliistan sa lahjoitti hän Turun yli-opistolle 900 kirjaa.

Kaarle Ruuth oli niin ikään Saksan sodan suuria sankaria, ja myöhemmätkin sodat ovat Porwoon pitäjistä saaneet uroitansa. Siellä syntyi Fabian Berndes, sotaherra Kaarle X aikana, Johan Kaarle Ramsay, Kaarle XII aikana; hänen veljensä poika Anders Henrik Ramsay, ja Overt Reinhold v. Essen, viimeinen ja mainioimpi kaikista, sekä

Kaarle Johan Adlercreutz, 1808 vuoden sankari. Hän oli syntynyt Riialan kartanossa Porwoon pitäjässä w. 1757. Adlercreutzin suku oli kotoisin Pohjan pitäjistä Tötarin talosta, josta esi-isät olivat kutsuneet itsiänsä Teuterström ja vasta aatelisarvon saatua ottaneet nimen Adlercreutz. Tämä Kaarle Johan Adlercreutz rupe si aikasin sotapalvelukseen ja oli 1788 kapteini. Hän ja Sandels olivat niitä harvoja suomen upseeria, jotka eivät kuuluneet Anialan liittoon. Mainituksa sodassa saikin Adlercreutz jo suuren maineen ja haavoitettiin, niin kuin Döbelnkin Porrassalmen tappelussa. Adlercreutzin uljas aika on kuitenkin w. 1808 sodassa, milloin hän johdatti suomalaisia moneen voittoon.

Tämäkin sota alkoi sillä että yhä wain paettiin. Sotia ei uskallettu, waikka voimat olivat wihollisten kanssa yhdenvertaiset. Pelättiin muka wenäläisten pääsewän tafa, ja sentähden riennettiin mitä ehdittiin Pohjan viimeisille perille, jossa kaikkien Suomen sotajoukkojen piti yhtymän. Harwoin ja joskus näytet-

tiin viholliselle kowakhynttä, kun se tahtoi olla liian
 färfäs. Suomalaiſten hlipäälikönä oli Klingspor,
 mieheſeen ſamaa luonetta kuin Lewenhaupt.

Sotajoukko oli närkäſtykſiſſään tullut Siikajoelle,
 ja Adlercreutz äſkein ſaanut kenraaladjutantin wiran,
 joſſa hän oli Klingsporia lähin komentaja. Kling-
 spor oli täälläkin antanut käskyn pakenemiſeen ja Ad-
 lercreutzin piti ſitä käskyä toimeen paneman. We-
 näläiſet oliwat jo taas ſuomalaiſten kintuilla ja tun-
 tiwat niin kiiwaasti päälle, että tahtoivat pääſtää
 ſuomalaiſten ſiwutſe Siikajoen jäällä. Suomen wä-
 ki oli liian hidas menemään pois tieltä. Täſſä päätti
 Adlercreutz yht'äkkiä muuttaa ſodan muodon. Hän
 käski pakenewan wäkenſä palata; he palasiwat hy-
 wälläkin mielellä ja ryntäſiwät wenäläiſten päälle,
 joiden ſota-linia murrettiin. Se tapahtui huhtik. 18
 päiwänä, ja oli ſuomalaiſten enſimäinen woitto.

Wenäläiſet ſaiwat nyt luwan paeta, ja ſuoma-
 laiſet lähtiwät wuorostañſa heitä takaa ajamaan.
 Mutta ſuomalaiſten takaa-ajo oli hitaampi. Gus-
 tawi IV Adolfin käskyt ja toimet oliwat niin typeriä,
 ettei paraista woitoiſtakaan ſaattanut mitään hywää
 tulla. Kuitenkin marſiwat ſuomalaiſet keſällä hiljal-
 leen aleſpäin pohjaiſeſta, woittaen wenäläiſiä uſeasſa
 tappeluſſa, niinkuin Uudeſſa Kaarlebyſſä, Lapualla,
 Alamosſa y. m. Adlercreutz oli yhä näiden woittoin
 johtajana. Mutta tyhmät wehkeet ylhäältä, ja wält-
 tämätöin ſallimus pakottiwat Suomen ſotajoukon uu-
 deſtaan palaamaan pohjoiſeen, joſſa matkalla Adler-
 creutz woitti ja voitettiin. Kunnianſa hän kuitenkin

jäilytti — ja samoin hänen sotajoukkonsa. Kun näistä tapauksista löytyy tertiomuksia Suomen kielessäkin, emme ota niitä tässä laueammalta jutellaksemme.

Mutta Adlercreutzin teot eiwät loppuneet tähän sotaan. Kun toisteen oli tultu pohjanperille, otti hän wirtawapauden ja meni Ruotsiin. Siellä oli kaikki asiat mullin mallin. Kuningas teki yhden hullun työn toisensa perään, eikä siltä näyttänytkään kuin olisi hänen wehkeillänsä woiu estää wenäläisiä walloittamasta ruotsin maatakin, niinkuin he jo oliwat walloittaneet Suomen. Kaikissa muissakin waltio-toimissa oli sanomatoim epä-järjestys. Seuraus tästä oli, että koko waltakunta rupefi hajoamaan. Kaikki hymmärtäwäiset ihmiset näkiwät sen, eiwätkä tienneet muuta neuwoa kuin järjettömän kuninkaan syöfsemi-sen istuimeltansa. Se tapahtui maaliskuun 13 p. 1809. Adlercreutz oli siinä ikäwässä toimesa päämiehenä ja otti kuninkaan wangiksi sen omassa linnaassa ja ilman kenenkään werta wuodattamatta, paitfi erään howi-metsästäjän, Greiffin, jota kuningas kiini otettaessansa sai wähän pistetyksi miehen kärejellä käsiwarteen. Se tapaus pelasti kumminkin ruotsin waltakunnan peritadosta ja järjestys tuli maahan. Rauha tehtiin Wenäjän kanssa syyskuussa samana vuonna. Suomenmaa tuli Wenäjän alle.

Enin osa Suomen sotilaita ja upseeria palasi kotimaahan, waan Adlercreutz jäi Ruotsiin, jossa hän nousi vielä korkeampiin wirtoihin. Kuitenkin tehoitti hän kaikkia wanhoja sotatoweriansa palaamaan Suomeen, johonka hän itsekin näkyy ikäwöinneen.

Kentiesi olisi hänkin tullut, jos elon-aikaa olisi kestänyt. Vielä Ruotsin wirassa ollessansa kävi hän sotaa Saksanmaalla, Napoleonin vastaan w. 1813, jossa ruotsalaisten ylipääliskönä oli heidän walittu perintöruhtinaanansa Kaarle Johan. Adlercreutz oli häntä lähin sotapääliskö ja johdatti taas urhollisesti ruotsalaisia Leipzigin tykönä. Myös Norjan sodassa 1814 oli Adlercreutz perintöruhtinasta lähinnä, waan se sota ei ollut werinen eikä kestänyt kauwan. Pian sen jälkeen otti hän eron wiroistansa ja kuoli elok. 21 p. 1815. Hän haudattiin Riddarholmin kirkkoon edesmenneitten kuninkaitten ja sankarien joukkoon. Hautaaminen tapahtui vasta huhtik. 18 p. 1816, Siikajoen tappelun vuosipäivänä.

Adlercreutz oli kaunis muodoltaan, hupainen ja kohteliaainen käytöksessään. Nuorena harjoitteli hän ahkerasti ruumiinsa woimia, oli harras metsästäjä ja paraita ratsumiehiä koko ruotsin ja suomen sota-joukossa. Riialassa piti hän wieraille hyvän suun ja hyvän yö-sian. Ruotsissa häntä suuresti kunnoitettiin taitonsa, neronsa, urhollisuutensa ja rehellisyytensä vuoksi.

Viimeksi meidän tulee mainita että Uudella maalla on syntynyt ja asuu

Elias Lönnrot, se mies jota Suomen kansa ijäti on kunnoittawa itsensä tuntemisensa herättäjänä. Hän on päättänyt ja walmiiksi saanut Agrikolan työn. Hän on yhdistänyt Suomen kansan muinaisuuden hengen, waijuttamaan nykyisen hengen kansa suurta tulewaisuutta meille. Harwa kuolewainen on niin

onnistunut tarhoitusissaan kuin Lönnrot; se puu, jonka hän on istuttanut, kasvaa jo vihantona ja milt'ei tuota hedelmiä, josta Suomi nauttii wirwoittawaa nestettä.

Kyhy-aika tuntee Elias Lönnrotin ja ylistää häntä, mutta tulevaiset kansat rakentawat hänelle muistonsa kufistumattoman patsaan.

Uudella maalla on myöskin elänyt ja asunut yli 30 vuotta suuri runoiliamme Johan Ludowik Runeberg, josta emme kuitenkään tässä ota puhuaaksemme, sillä halullinen lukiä saa hänestä täydellisen, huwittawan ja kauniisti tehdyn elämä-kerran kumalehdessä "Maiden ja Merien Takaa" 1865 alkuvuodesta.

Uudenmaan kunnallinen jako.

Uusimaa on kirkko-asioissa jaettu kahdelle hiippakunnalle, Turun ja Porwoon. Edelliseen kuului: Raseporin läntinen prowastikunta eli seuraawat pitäjät: Ingo, Karja, Karjalohja, Pohja ja Tamminiemi, Tenhola ja Risko sekä Raseporin itäinen prowastikunta eli Lohjan, Lopen, Wihdin, Espon, Kirkkonummen ja Sjuntion pitäjät. Porwoon hiippakuntaan kuului: Uudenmaan prowastikunta eli Helsingin, Nurmijärven, Sipon ja Tuusulan pitäjät; Porwoon tuomioprowastikunta eli Porwoon, Lappträskin, Lovisan, Mäntsälän, Myrskylän ja Pärnän pitäjät, sekä Haminan prowastikunta eli Haminan, Rymmin ja Pyhtään pitäjät. Vaki-asioissa kuului suurin osa Uttamaata Turun hovi-oikeuden alle. Ainoas-

taan Wiipurin läänin osa kuuluu Wiipurin howi-oi-
keudelle. Käytämme tässä kirkkuntain jakoa; ne
ovat seuraawat:

I. **Kaseporin läntinen kirkkunta**, joka si-
sältää Ingon pitäjän ynnä Degerbyn kappelin ja Sa-
gerwikin pruukin, Karjan pitäjän ynnä Snappertunan
kappelin ja Mustion pruukin, Pohjan pitäjän, Ten-
holan pitäjän ynnä Bromarfin kappelin ja Karjaloh-
jan pitäjän ynnä Sammatin kappelin sekä Ris-
kon pitäjän.

Wesistä täällä mainittakoon Anttijärwi ja
Hirsijärwi Risossa, sekä Karjan joki Wihdin ja
Pohjan pitäjästä Pohjan lahteen. Meri tekee täällä
syviä lahtia, esim. viimeksi mainittu Pohjanlahti;
niiden siwuilla on kauwas pistäviä niemiä esim.
Hankoniemi ja Bromarf. Kannikkoa Tenholasta In-
gon pitäjään on luotoinensa salminensa syystä ylis-
tetty kauneutensa tähden, Bromarfin kappelilaisia ke-
hutaan äweriäiksi, Pohjan neitosia kauniiksi. Ingon,
Pohjan ja Tenholan pitäjäin ynnä niiden kappelien
asujamet ovat ruotsalaisia, Riscon ja Karjalohjan
ynnä Sammatin asujamet suomalaisia. Barösalmi
on kaunis satama Ingossa. Toinen satama on Twär-
minne 3 penikulmaa Tamminiemen kaupungista Poh-
jan pitäjässä. Karjan pitäjässä on Mustion rauta-
pruuki (Linder), wanhin Suomessa, käymässä jo Kaar-
le IX aikana, jolloin sitä kruunu käytti, niinkuin isot
aikoja jälleentkin päin. Pohjan pitäjässä on Yiskarin
mainio pruuki ja Tamminiemen kaupunki, joista toi-
sessa paikka enemmän. Risossa on Orijärwen 50

ihlen syvä waski-kaiwos, awattu 1760 w. paikoilla; sen waskia on taottu Antskogin pajassa, Pohjan pitäjässä, jossa meidän aikoina on ollut werka-tehdaskin. Jusjarön saarella lähellä Tamminientä on krunnu kaimattanut wangeilla rautaa.

II. Naseporin itäinen kihlakunta sisältää Pohjan pitäjän hnnä Nummen ja Busulan kappelit, Wihdin pitäjän hnnä Pyhäjärwen kappelit, Sjuntion, Kirkkonummen (Kyrkslätt) ja Espon pitäjät. Pohjassa on etelä-puolella ruotsalaista, pohjaispuolella sekä kappeleissa suomalaista wäkeä. Wihdin pitäjässä asuu sekaisin ruotsalaisia ja suomalaisia, waan Pyhäjärwen kappelissa pelkkiä suomalaisia. Sjuntion, Kirkkonummen ja Espon asujamet owat niinkään ruotsalaisia paitsi ylimaahan puolella, jossa asuu suomalaisia. Wefistä mainittakoon täällä Enäjärwi Wihdin pitäjässä ja Pohjanselkä saman nimisessä pitäjässä. Siellä on Djamon rauta-kaiwos, wanhin Suomessa, josta on saatu parasta malmia. Pohjan tedolla piti muinoin Uudenmaan ja Hämeen hewois-wäki harjoitukseensa. Wihdin pitäjässä on prunkteja ja useita wanhoja aatelis-kartanoita, esim. Munkin suwun Iriala, Hästeskon Sko, Anorringin Terwalammi, Ekestubben Olkala, Tottin Kourla. Sjuntiossa on Sjundby ja Swidja, josta Nuijasodan Flemingiä kutsuttiin "Swidje-Klas." Kirkkonummen pitästä lähtee pitkä niemi, Porkkala nimeltä, Suomenlahteen. Samassa pitäjässä on Hirsälö (Hirwisalo), Sundsberg (Ablerecreutz), Strömsby, Bergsta y. m. kartanoita. Espon pitäjä on melkein täynnä herras-taloja, josta useat owat

wain Helsingiläisten kesä-asunneita vähällä maa-alalla: Espon kartano (Myrberg), Träskända (Karamsinin rouwa), Dalswif, Juwa, Bodom (Björkstén), Tamastkulla (Rottkirch) y. m.

III. **Helsingin kihlakunta.** Tähän kuuluu Helsingin, Nurmijärwen, Mäntsälän ja Sipon pitäjät ynnä viimeksimainitun kappeli Östersundom, Tuusulan p. ynnä Kellokosken pruukinseurakunta ja Porwoon p. ynnä Porwoon, Askolan ja Puffilan kappelit. Molemmiin puolin Helsingiä on kaksi suuää lahtea, Espo-lahti ja Kronbergssjärvi, jonka toisella puolella on Degerö, ennen saari, nyt niemi. Seutu on yleensä tasaista. Porwoon ja Wantaan (Helsingin) joet käyvät tästä mereen. Sipon pitäjä on ruotsalais-ta; Porwoossa asuu rannalla ruotsalaisia, ylempänä sekä kappeleissa suomalaisia; sekä Tuusulassa ja Nurmijärvellä; Mäntsälässä pelkkiä suomalaisia. Kartanoita on kolta, erinomattain Helsingin pitäjässä, joista mainittakoon Härtonäs (Stjernscantz), Domarby (Kawaleff), Degerö (Kofasjowskij), Guntäkt (v. Bonsdorff), Meilans (Besborodko), Hoplaks, Håfångsböle, Tali (Rottkirch), Botby, Munksnäs (Ramsay), Stanswif (Edelheim) y. m. Nurmijärvellä on Kytäjärvi, Numlahti (Carger); Sipossa Eriksnäs. Kellokosken kartanon omistaja on hra Björkenheim, mutta rautapruukin hra Wahren. Porwoon lähellä on Dregssby, Gammelbacka, Stensböle y. m. Muistettawat niillä seuduilla on myös Riiala, mainion Adlercreutzin koto ja Kroksnäs, jossa Runeberg nyskijään asuu. Helsingin pitäjässä on Wantaan pruuki ynnä

Sillbölen ja Hämeenkyllän (Tawastby) rautakaimokset. Helsingin kaupungista, katso siv. 62.

IV. **Pärnän kirkkikunta**, johon kuuluu Pärnän p. kunnä Liljendahlin kappeli ja Koskenkyllän (Forsby) p. kunnä, Myrskylä (Mörskom), Rappträsk kunnä Artjärwen (Artjö) kappeli, Strömsforsin kappeli, Elimäen p. kunnä Anialan kappeli. Hämeenmaahan kuuluu tässä Vitin ja Orimattilan pitäjät. Pärnässä on kansa ruotsalaista; sekaisin ruotsalaista ja suomalaista väkeä on Myrskylässä ja Rappträskissä; Elimäellä ja Anialassa on väki suomalaista. Wesiä on täällä Koskenkyllän joki (Forsby), joka Sääksjärwen, Artjärwen y. muista wesiästä laskee Pärnän lahteen; Rappträskin pitäjässä on saman niminen järwi sekä Pyhäjärwi. Täälläkin, niinkuin edellisissä, on ranta täynnä kauniita saaria ja luotoja. Pellingen kulkumählää kehutaan syystä kauniiksi. Pärnässä on koolta vanhoja ja suuria kartanoita, esim. Tiusterila (Tjusterby), jossa on ollut peltokalujen paja, ennenkuin ruwettiin konepajoja niin monessa kohen maatamme laittamaan. Täällä syntyi Mikael Agrikola ja täällä on asunut suuria sukua, niinkuin Creutz, Bohe, y. m. Muinain täällä kaimettiin hopeata ja saatiinpa kirkon kalkki omasta hopeasta. Pärnän pitäjässä on Lowlan kaupunki, josta toisten enempi. Elimäellä tehdään hyvää juustoa Moision ja Mustilan kartanoissa. Werälä samassa pitäjässä, on muistettava sentähden, että siinä tehtiin rauha joka lopetti "kolmen ajastajan sodan."

Anialassa on Ummeljoen suuri saha; sen isäntänä

oli aikanaan ja Långman, joka lahjoitti jälkeensä jäävän omaisuutensa (300,000 hop. ruplaa) Suomen ja Ruotsin kansoille. Pärnäsä on Roskenhylan rautapruuki ja Rymmin warrella Strömfors.

V. Rymmin kihlakunnan läntinen osa on vanhastaan luettu Uuteenmaahan, ja sisältää Pyhtään, Rymmin ja Wehkalahden pitäjät ynnä Sippolan kappelin. Maa on täällä epätasaisempi ja Rymi-joenseudut waihettelewat muodoltansa. Mainitun joen länsi-haara juoksee kaaren mukaisena Pyhtään saaren siwua, lewiääpi Tammijärwen nimellä wähän ja kähpi kahteen haaraan Jön Ahwenkosken (Abborfors) molemminpuolin. Itäinen haara tuohahtaa ales Korfiakoskesta, jakaupi kahteen, sekini ja käh länsipuolella Rymmin linnoituksen ja idässä Rymmin kirkon ympäri. Kotka ja Ruotsinsalmi owat muistettawat 3 ajastajan sodasta. Edellisen warustiwat Wenäläiset, samoin kuin muita paikkoja rajallansa esim. Fort Slawa, jälkimmäisessä oli kaksi weristä tappelua.

Näissäkin pitäjissä asuu vielä ruotsalaisia sekaisin suomalaisten kanssa.

Paikkakuntia.

Miilahti

on kartano Bromarfin kappelissa Tenholan pitäjään. Miilahden kartano on komea sisältä ja ulkoa; siellä on kallit joukko maalaus-kuvia; sen ympärillä on kaunis puisto ja hyttitarha sekä kaswihuoneet.

Entisen Porin rykmentin pääliekkö kreivi Aminoff, joka 1808 vuoden sodassa seurasi Klingsporia, oleskelee täällä viimeiset elämänsä ajat. W. 1835 kävi häntä kaikki Porin rykmentin entiset upseerit tervehdymässä tammik. 26 p. Heidän esimiehenänsä oli maaherra Langensköld. Näitä upseeria oli vielä 28 elossa. Kreivi Aminoff oli silloin 80 vuotias.

Hankoniemen majakka.

Hankoniemi on Suomen eteläisin kärki, kuuluen Pohjan pitäjään. Kun meri kauheasti jyrhää ja tuohuu syksyisenä yönä, ja laiva lentelee sen wahdossa, tietämättömänä missä ollaan ja milloinkapaistetaan aaltojen niskasta muruiksi jollekulle karille, silloin on lohduttawa näkö tämän majakan valo joka kaukaa myrskyn takaa pilkoittawi merimiesten silmiin. He tietävät, ettei sen loiston ja heidän välillänsä kumminkaan ole murentawaa karia, jos he voivat pitää haaksensa oikeassa wählässä ja pysyä aukealla merellä. Semmoinen paikka kuin Hankoniemen seutu olisi hirmuinen kaikille purjehtiwille ilman tuota loistomajakkaa. Se ei olekaan itse niemellä, vaan $3\frac{1}{2}$ wirstaa siitä, Rotsaari (Ruotsinsaari?) nimisellä karilla, jossa asuu 3 loisto-wartiaa, 4 meri-lietsaria ja 2 oppilaista. Näiden lähteisjä fewäällä wiritetään loisto ja sitä pidetään joka yö aina walaisemassa toukokuun 27 päivään asti, wiritetään taas heinäk. 13 p. ja sammutetaan syksyllä meren jäättyessä. Loisto waihettelee joka minuutissa niin että 40 sekundia on pimiä ja 20 sekundia valo. Itse Hankoniemi on

santaista kangasmaata, harvaan asuttua, kunnes se lähempänä kärkeä muuttuu kallioksi, mihin wesi on kaiwanut syviä koloja. Kaksi linnoitusta, Gustafswärn ja Gustawi Adolfin linna, on kallioilla, lähellä kärkeä. Näiden seutujen sotamuiستهista katso siw. 28.

Fiskarin pruuki

oli kauvan aikaa ainoa Suomen maassa, mistä saatiin tilata koneellisia rauta-kaluja. Waan nyt on konepajoja ilmestynyt koolta, ettei niistä suinkaan enää ole puutetta. Höyry- ja muita koneita sekä maa-wiljelykseen että muihin keinoihin tehdään jo Turussa, Tampereella, Porissa, Helsingissä, Orwaisissa, Remiössä, Warfauudessa, Mustialassa ja missä tehdäneekän. Mutta Fiskarin pruuki on vieläkin melkein ainoa mistä teräskaluja saadaan ja niitä semmoisia ettei ulkomailta tuodut ole parempia; se on vieläkin suurin pruukin-laitos ja melkein suurin kartano maassamme. Sen alle kuulu maatiloja, Perniön, Pohjan, Tenholan, Riskon, Karjalohjan, Karjan ja Someron pitäjissä, yhteensä 76 mantalia ynnä seuraawat kaimokset ja pruukit: 1) Orijärwen waskikaimos Riskossa, 300 jalan syvä, löydetty w. 1757, josta entisiin aikoihin (1804) saatiin 791 kippuntaa waskia wuodessa, waan joka nyt on ehtynyt. Muinoin sitä käytiin halulla katselamassa, sen awaria maanalaisia salia, joiden kattoa wahwat pylväät oli jätetty kannattamaan. 2) Malmbergin, Haukian, Bahalahden, Charlottebergin ja Riskalan rautakaimokset. 3) Kärkelän waski-pruuki Karjalohjalla, aljettu

1765. 4) Kosken rautapruufi Perniössä. 5) Antskog. 6) Emiliedalin saha ja mylly Risskosja. Muita kartanoita on Haapaniemi Risskosja, entisiin aikoihin Hornin suvun oma ynnä Gennäs ja Sällwik Pohjan pitäjässä.

Fiskarin pruufissa on nykyään kantipaja, jossa taotaan malmia Kosken sulattimesta; waskipaja, aljettu w. 1818; teräskalupaja, aljettu 1830; konepaja, aljettu 1836 y. m. Fiskarista on wiety ulkomaille (Wiron ja Viinwinmaan) weitsiä, kynttilä-jalkoja, luistimia, saksia j. n. e. jotka myös owat hywin tunnetut omassa maassa. Vuodesta 1826 on pruufilla ollut koulu.

Tätä pruufia ruwettiin käyttämään w. 1649. Ensimmäinen haltia oli Turun kauppias P. Thorwöst. Sittemmin siinä on ollut herrana, John Montgomery, C. & W. Tottie, J. Jenning, R. Finlay, J. & C. Hasselgren, Björkman ja viimeksi John Julin, nykyinen omistaja, joka sen onkin tehnyt siksi kuin se on.

Tämän pruufin satamassa on taaja laivan kulku ja sen asujanten luku wetää wertoja vähemmille kaupungeille.

Billnäs, Fagerwik,

sakki pruufia, joista edellinen on Pohjan pitäjässä, vähäisen kosken partaalla, jälkimmäinen Ingosja; molempain omistaja on wapaaherra Hisinger. Billnäs sai alkunsa w. 1642 ja on aina ollut yhdistettynä Fagerwikin (Waakerin) kanssa, jottei siinä ole mitään uljaita asunhuoneitakaan. Siinä on kan-

ti- ja naula-paja, saha, teräs- ja rauta-mylly y. m. Malmi tuodaan sinne Metsä-kylästä (Skogby). Billnäsiä kutsutaan suomeksi Pinjasten pruuksi.

Fagerwikin pruuksi on meren rannalla ja aseman- ja sekä rakennustensa suhteen maan uljaimpia. Sen nimikin merkitsee kaunis-lahti. Pruukin rakensi 1642 Kaarle Billsteen, Billnäsin herra, jonka suvulta Mikael Hising osti molemmat pruuakit ynnä Skogbyn w. 1720 paikoilla. Hänen poikansa, wuorineuws Johan Hisinger, laajensi molempia pruuikia, ja owat ne yhä pysyneet samalla suvulla. W. 1775 paloi tämä pruuksi. Rakennukset owat enimmästi tiwestä, kirkko on aiwan lähellä, jossa on wähäiset urut ja johon pruuikin isäntä palkkaa papin. Kartanolla on kaunis puisto ja yrtti-tarha sekä kaswi-huoneet.

Paikarin tölli

on Waskijärwen rannalla Sammatin kappelissa Karjalohjan pitäjää. Ulkomuodoltaan ei se ole niin erinomainen, ettei niitä olisi Suomessa monta senlaista. Waan se on kaikille Suomalaisille rakas: siinä on syntynyt Elias Lönnrot.

Paloniemi.

Lohjan pitäjä on niitä Uudenmaan sydän-seutuja, jotka hywin kestäwät werrata ylimaiden kauniimpiin. Lähellä Lohjaan selkää on Paloniemen kartano.

Wihdin kirkko.

Siitä on samanlainen juttu kuin monesta muusta vanhasta kirkosta. Raksi ikeesen sidottua härkää

lasfettiin käymään ja kuhun ne seisahtaisi, siihen kirkko rakennettaisiin. Härät seisahtuivat järven rannalle ja siihen kirkko. W. 1772 rakennettiin uusi, ja se wanha myytiin huutokaupassa 6½ riksiin, kellokastari 2 riksiin. Raikki hävitettiin mitä kirkossa oli, yksin haudatkin. Niin on monessa kohden muallakin tapahtunut maassamme. Uuden kirkon poltti ukkosen tuli w. 1818, heinäkuun 22 päivänä. Suurilla kustanuksilla rakennettiin kolmas ja sinne toimitettiin urut. Senkin poltti ukkonen w. 1846, elok. 8 p. ja Wihdissä on nyt neljäs kirkko.

Sjundby, katso sivu 48.

Hoplaks ja Munksnäs

owat kaksi kartanoa, lähellä Helsingiä, Turkuun päin mentäessä. Siinä on yhdelle käypä lahti, Hoplaks (Hopialahti), jonka reunalla nämät kartanot owat, niinkuin siinä on paljo muitakin kauniita asunnoita.

Degerö ja Turholm

owat kaksi maakartanoa lähellä Helsingiä itäänpäin. Niitä kartanoita on siltäkin puolen koolta — ja kauniita. Degerö on wapaaherra Kofasjowskijn ja Turholm on kruunun wirtatalo, jota nykyään pitää kauppaneuvos H. Borgström.

Erisknäs (Erkiniemi)

on kartano Sipon pitäjässä, ja siitä seuraawa satu. Ruijasoban aikana sitä hallitsi eräs kreivi Wittenberg, joka piti Sigismundin puolta. W. 1599 tuli Kaarle herttua Uudelle maalle ja piti miehinensä majaa

Sipon pappilasssa. Hän aikoi täällä hävittää Sigismundin viimeisetkin voimat ja hufuttaa muiden seas-
sa Erffiniemen herran. Sipon sen aikuinen kirkkoherra,
Mäster Anders, lähetti salaa palweljansa kirjeellä
ilmoittamaan tätä freiwille, joka heti läksi pakoon.
Herttua tuli kartanoon, mutta freiwia ei löytty, ai-
noastaan kirkkoherran kirje oli pöydälle unhotettu.
Tästä julmistui herttua, tuotti kirkkoherran heti pai-
kalle ja mestautti hänen, samassa kuin talo poltettiin.

Dregsbby.

7 wirstaa Borwoosta on Dregsbbyn kartano. Lähellä
sitä on Stålarmin mäki, josta on kansan muis-
tossa pysynyt seuraava juttu. *) Samana vuonna
(1599) kuin Kaarle herttua poltti Eriksnäsin oli e-
räs Stålarmin isäntänä Dregsbbyssä. Vieneekö tämä
Stålarmin ollut sen urhollisen Stålarmin sukua, josta
puhutaan Nuijasodan historiassa? Se Dregsbbyn Stål-
armi tahtoi tappaa herttuan ja asettui wäijymään
häntä sillä mäellä, wäkinensä. Ei se kuitenkaan luon-
nistunut ja Stålarmin täyhti paeta.

Neljä wirstaa Dregsbystä poikkeee tie Borgnäsiin,
ja siinä on Hallisten kylä, jossa on säilynyt kum-
mallinen taru. Muinoin on eräs ruotsin kuningas
wainonut weljensä poikaa, nimeltä Julius, joka seura-
nensa on oleskellut pakosalla eräässä mötissä Hallis-
ten metsässä. Joka päivä käwi Julius, puettuna wai-
mo-waatteisiin, kylästä ruokaa hakemassa. Kerran
tuli kuningaan lähettiläät Mikulan taloon, prinssin

*) Nämät kaikki juttua, samoin kuin edellisen olemme ottaneet
ruotsalaisesta Finland framst. i Teckningar.

fiellä ollessa. Emäntä ajoi hänen tiustomalla kehloja pesemään, joten wainoojat pettyivät. Tämä muistuttaa Gustawi Wasan oloa Dalaen maassa. Kun prinssi oli talwen elänyt koveressa, sanotaan häntä lafatun wainoamasta, ja sitte hän katosi seudivilta; mutta eräs kulkula lähellä hänen tyhseiaansa pitää vielä Suluksensaaren nimeä, ja polkua, jota hän kulki tylässä, kutsutaan Suluksen tieksi. Muutamat luulewat tämän olleen Erik XIV:n pojan Gustawin, joka oli pakolaisena, toiset arwelewat äsken mainitun Stålarmen muuttuneen sadussa prinssiksi.

Pyhtään ja Myrskylän kirkot,

edellinen näistä on Rymijoen suulla, toinen on nimisessjäsä pitäjässä. Näistä ei ole sen enempää sanottawaa, kuin että Pyhtään kirkko on wanhoista ajoista, Myrskylän taas uudempi.

Uniala.

Kun Kaarle herttua oli Ruotsissa woittanut weljensä pojan Sigismundin, Puolan kuninkaan, ja itse nousnut ruotsin kuninkaan istuimelle, läksi hän sotaan Sigismundia vastaan Wiron ja Liwin maahan. Siellä hän kuitenkin voitettiin tuimassa tappelusssa Herkholman tykönä (1605) ja oli wanhiuteen joutumaisillaan; mutta eräs liiviläinen aatelismies, Henrik Brede, antoi hänelle hewosensa, jolla hän pääsi pakoön. Biholliset tappoiwat Henrik Breden, waan Kaarle kuningas palkitsi jalosti hänen jälkeisensä, siten että hän heille lahjoitti Unialan kartanon, ynnä muita maatiloja joihin kuului ei ainoastaan ko-

ko nykyinen Anialan kappeli, vaan suuret tilukset Elimäellä ja mualla. Anialan kartano oli Wreden suvulla aina vuoteen 1837, jolloin sen osti freimi Creutz ja myi sen taas w. 1842 suomen kruunulle, joka sen lahjoitti Suomen senaikaiselle kenrali-kuvernörille ruhtinas Menschikoffille. Kartanon asuinrakennus oli ennen kivistä, mutta wenäläiset hävittivät sen kolmen ajastajan sodassa. Wreden suvulle kuuluu vielä kolme kartanoa, Wredenkylä ja Rabbelugn Anialassa sekä Werälän kylä Elimäellä.

Ratula on kartano Artjärwen kappelissa, freimi Armsfeltin oma; Rorkiakoski on jo mainittu koski Rymijoen suulla; seutu on muistettava 1742 ja 1788 vuosien sodista; Ruotsinsalmi (Svensksund med fort Slava) on siinä lähellä ja myöskin muistettava 1788 vuoden sodasta.

Rymin kartano.

Wiipurin läänin kadotettua Wenäläisille, tehtiin katoisesta Suomesta eri lääni, nimellä Rymin kartanon lääni. Itse sen niminen kartano on Rymin pitäjässä ja mainitaan jo 13 sataluvulla, jolloin sitä hallitsi mahtawa Bo Jonsson Grip, se sama jolla yhteen aikaan sanotaan olleen läänityksenä koko Suomenmaa. Bo Jonsson lahjoitti Rymin kartanon Wadstenan luostarille, joka siitä kävi kauvan aikaa oikeutta 14 sataluvulla. Tämä kartano oli sitte lahjoitusmaana nuoremmalla Sten Sturen leskellä Kristina Gyllenstjernalla ja on myöhempinä aikoina ollut Jersenin suvulla. Kruunu osti sen 1790; Kartano

non tilassa rakennettiin linnoitus; mutta se hyvä lohi-veisi ynnä pellet ja niitut lahjoitettiin Walamon luostarille. On muuten Rymin seutu muistettava 1742 ja 1788 vuosien sodista.

Uudenmaan Kaupungit.

Tamminiemi. (Ekenäs.)

Tämän niminen vähäinen kaupunki on Pohjan pitäjässä 11 penikulmaa Helsingistä ja 14 Turusta. Nimensä se luultavasti on saanut niistä tammeista, joita muinoin sanotaan kaswaneen sillä niemellä Pohjan lahden sivulla, mille kaupunki on rakettu. Sen alkua käy hämäräsiin aikoin. Jos Pohjan lahti on se "Hämeen satama", kuhun Birger Jarle tuli laivoineensa, lienee Tamminiemi jo ollut jonkimoinen kaupala, missä saksalaisiakin kufatiesi asui. Lähellä sitä oli Raaseporin linna, jonka alkua on yhtä hämärässä. Tamminiemestä ei puhuta mitään ennenkuin Gustawi I aikana, jolloin mahtava Erik Fleming, Ruijasodan Flemingin isä, sitä sanotaan ruvenneen rakentamaan. Sama kuningas antoi sille kaupungin oikeudet 1546, jotka uudistettiin ww. 1569, 1594 ja 1614. W. 1627 sai kaupunki markkinat ja kaikki sitä haittanut kalastus ja maakauppa kiellettiin. Waan samassa otettiin Tamminiemeltä pois sen vanha purjehdus-lupa, jonka se vasta w. 1765 sai takaisin, kuitenkin ainoastaan Suomen lahdelta ja Itämerellä. Niihin aikoin suositeltiin nimittäin muutamia kaupunkia kaikkinaisilla eduilla ja forrettiin toisia. Tähdelli-

jen purjehdus-luwan sai Tamminiemi vasta w. 1830, waan se lupa ei sitä enää suurin ole auttanut. Talonpojat laiwaawat itse kalansa ja halkopuunsa Wiron puolelle, eivätkä suo sitä voittoa kaupungille. Fiskarin pruuki wiettää ja tuottaa sekin oman satamansa kautta, mitä tarwitsee. Kaupunkilaiset elävät tätä nyhtä kalastamisella (Eknäjin kilohailit) ja käsitöillä, jonka tefetit läheinen maaseutu tarwitsee. Tamminiemen formikkaat oliwat yhteen aikaan hywässä huudossa. Muuten on kaupunkilaisilla lahjoitettua ja ostettua maata 1025 tynnyrin-alaa, jotta he suureksi osaksi elävät maawiljelykselläkin. Kaupungin seurakunta kuuluu Pohjan pitäjään ja palkkaa oman kapalaisensa. Kirkko on uljas, tiwestä, rakennettu w. 1653—1666, Raseporin herran, G. A. Lejonhufwudin kustannuksella. Sen wihan aikana täällä muuten häwitettiin kaikki wanhuuden muistomerkit. Kaupunki paloi kahdesti 17 sataluvulla ja kolmannen kerran 1821 kesäk. 14 p. Tämän wuosi kymmenen alulla täällä oli kirjapaino, jossa prantättiin hengellisiä kirjoja; samoin aikoin pidettiin n. k. lapsitarhaa. Muuten täällä on ali-alkeskoulu kolmella opettajalla, joka on sentähden merkittävä että länsi Uudenmaan äweriäämmät suomalaiset talonpojat täällä kouluttawat poikiansa ruotsalaisiksi. Tamminiemi ei kuitenkään ole mitään köyhä kaupunki; vuonna 1860 oli sen kassassa 17 tuh. hop. ruplaa. Wiralliset ilmoitukset wuodelta 1859 sanowat Tamminiemellä olleen 5 laiwaa, jotka wetiwät yhteensä 391 lästää, 69 merimiestä, 6 laiwa-warustajaa, 18 kauppiasta ja porwaria. Sa-

main ilmoitusten mukaan wiettiin Tamminiemestä Wenäjälle ja ulkomaille tawaraa 122 tuh. ruplan edestä ja tuotiin Wenäjältä ja ulkomailta 82 tuh. ruplan edestä. Kaupungilla oli silloin 51 tehdasta (käsityöläisten), 200 työntekijää; valmistetun työn arvo 49 tuh. hop. ruplaa; köyhiä oli 23.

Helsinki.

Sen, joka ottaa kuvaellaksensa tätä Suomen uljasta pääkaupunkia, on työläs tietää, mistä alkaa, sisäلتäkö wai ulkoa. Helsingin muoto on kyllä siwä ja soma, waan sen woimat waikuttawat enemmän Suomen oloihin ja elämään.

Helsinki on se suuri sydän, josta elon neste kuuuu ja wirtailewi yli koko Suomen. Se on sähkökone, jonka woima salamoipi kaikkiin maamme ääriin.

Joku on uskaltanut lausua, että Suomen historia alkoi wasta w. 1809. Sitä lausujaa pidettiin aikansa miltei maansa petturina. Hän oli kuitenkin wilpitöin ja wiatoin.

Meidän tekisi mieleemme lyhentää vielä sitäkin aikaa. Mitähän tehtäisiin meille, jos fanoisimme Suomen kansan historian alkaneen wasta silloin kuin Helsinki tuli pääkaupungiksi. Tietysti huudettaisiin: ristiin-naulitse! Kuitenkin olisi lauseessamme perää — kooltakin.

Sillä mitä Porthan ynnä jotkut harwat muut olivat Suomen kansallisuudesta wirtkoneet, se ei päässyt miehuuteen, ja kuoli melkein tyhjänään pois, Suomen eroitettua Ruotsista. Niitä miehiäkin, jotka Port-

hanin aikeisiin kiinteimmin ja voimakkaimmin tarttuivat, (esim. Sak. Tengström ja A. J. Arwidson) pidettiin epä-luulon alaisina. Turun yliopisto ja sen oppineet muisteliwat ikävöimisellä vanhaa yhteyttä Ruotsin kansa. Herännyt kansallisuuden tunto nukkui uudestaan, waikka tieteet elivät wirkeästi.

Mutta Turku paloi w. 1827. Ja yliopisto tieteenensä aiheinensa muutti Helsinkiin, jossa kaikki wähitellen saivat uuden muodon. Pää-hallitus oli jo ennen muutettu. Niistä ajoista on kulunut lähes 40 vuotta; sen ajan toimia on kyllä syytetty hitaiksi, niinkuin ne kentiesi owat olleetkin, mutta sitä wakaammin ne owat tehneet työnsä, ja Helsinki on ollut niiden töiden keskusta.

Roetamme ne tässä lyhyesti kertoa ja luulemme selvimmin sen woitamme tehdä, jos eroitamme asiat seuraawien nimitysten alle:

Yliopisto ja Tieteet.

Kun Turku oli palanut, muutti sieltä yliopisto ja sen todella ylistetty tieteellisyys uuteen pääkaupunkiin. Turusta muutti latinan kieli hynnä sen wanhaja taitawa sankari Gabriel Vinsén sekä greekian kieli ja sen tulkitsia Sjöström; sieltä muutti luonto-tieteet ja Hällström; lakitieteet hynnä Ekelund ja Lagus; mää-räys-oppi ja Schultén. Sieltä tuli Argelander, mainio tähtein tutkia wartia-wuorelta. Hänelle laitettiin uusi ja jalompi istuin Ulrikasporin kalliolle Helsinkiä. Turusta muutti "Filosofi" Tengström ja lääkäri Ilmoni, paitsi monta nuorempaa, joiden nimet wasta

Helsingissä rupešivat kaikumaan, niinkuin G. Rein, Porthanin jälkeen-käwiä, joka tarhoilla tutkinnoillansa on paljo walaisnut Suomen muinaisuutta. Turussa alkoi tieteelliset thönsä J. J. Nordström, J. J. Nerwander, J. W. Snellman, y. m. Yliopiston toimet ja askareet oliwat kansalta suljetut; mutta kansa ei kuitenkaan lakannut hyväilemästä niitä nuorukaisia, jotka siellä joiwat tiedon nestettä ja sieltä vuosittain hajosiwat pitkin Suomenmaata siwistuksen kannattajiksi, joko pappeina, opettajina, lääkäreinä tahti muina wirkamiehinä. Sen juhlat oliwat wielä kaunistetut keski-ajan pramealla puwulla, mutta oppilaiset oliwat tähdellisiä uuden ajan miehiä, jotka luku-kausina elähyttiwät Helsingiä ja wäli-aikoina kotopaikkojansa yli koko maan. Kansa ylisti mielessään oppilaitosta, joka woi jakaa semmoista elämää, mikä niissä nuorukaisissa hengitti. Yliopiston suuria juhlia, sen maisteri-wihkiäisiä, jotka tavallisesti tapahtuiwat joka neljäs wuosi, käytiin ihmeellä katselemassa. Ne oliwatkin sangen wiehättäviä. Wanhuuden ja tieteellisen wakaisuuden ohessa, oli niissä nähtäwänä nuoruutta ja iloa. Wanhemmat joka taholta maasta kokountuiwat sinne tytärineen, sukulaisineen, wiettmään poikainsa korottamista tietojen kuffuloille. Wihkiäisten päätettyä pidettiin huwi-pidot, jossa nuorten oikeus oli esinnä. Niissä solmittiin, ellei ennen ollut solmittu, nuorten välillä elinkautisia liittoja. Niissä wannoi nuorukaiset pyhät walat isänmaallensa. Ne juhlat pysyiwät osallistensa ikuisessa muistossa.

Kaikkein muistettawin näistä yliopiston juhli-

ta Helsingissä on se riemu-juhla, jota wietettiin w. 1840.

Suomen yliopisto wihittiin ensikerran toimeensa Heinäkuun 15 p. 1640. Se oli elänyt ja työtä tehnyt kaksisataa vuotta, kärsien usein puutetta ja wastoinkäymistä. Lähes puoli vuosisataa oli sen tila ollut parempi. Suomen viimeiset ruotsalaiset hallitsijat olivat sille rakentaneet oivallisen asunnon Muranwarrella. Waan Helsinkiin oli Wenäjän keisari sille teettänyt uljaan palatsin, lahjoittanut sille hywin riittäwät tulot ja antanut sille nimeksi: Alexanderin yliopisto Suomessa. Keisarin wanhin poika, Wenäjän waltakunnan perintöruhtinas, nykkinen keisarimme, oli sen hywäntahtoisena päämiehenä. Yliopisto wietti nyt toista riemu-juhlaansa, joka samassa oli koko maan. Panemme tähän siitä kertomuksen, niinkuin läsnäolleet sen owat jutelleet.

Kun 15 p. heinäkuuta w. 1840 lähestyi, näkyi joka taholta Suomen maata joukottain matkustawia rientävän Helsinkiin. Baitsi niitä tuli sinne koolta wieraita Ruotsista, Saksanmaalta ja Wenäjältä, jotta wäen tunko oli ääretön. Helsinki ei ollut koskaan nähnyt semmoista kansan paljoutta. Kaikilla teillä kulki lukemattomia waunuja, kaikki höyry-laiwat, kaikki rawintolat ja yksityhistenkin huoneet olivat matkustawia täpötäynnä; kaikki hinnat äärettömän kalliit. Wäen paljous ei kuitenkään yksin ollut tawaton; ihmeteltävä oli myös se ulkonainen ja sisällinen ylewhys, se siwistyhksen, arwon, rikkauden ja kauneuden

paljous, joka tänne oli koonnut yhteen. Suomi itse oli lähettänyt, mitä hänellä oli maalista ja hengellistä korkeutta. Täällä nähtiin lempeä Melartin, jalo valtiomme puolustaja Rehinder, vanha, juma-luus-tieteesä oppinut Gadolin, Kalevalan ja Rantelettaren kotoja Vönnrot, ylevä runo-niekkä Runeberg y. m. Venäjältä oli tullut, paitsi monta muuta tiedemiehistä, Hämeessä syntynyt Sjögren, kansamme muinaisuuden tutkia. Ruotsista tuli Franzén, se rakastettu laulaja, joka kolmekymmentä vuotta oli elänyt wieraassa maassa ja siellä löytänyt uuden kodin, vaan jonka henki piti kiinteää yhteyttä syntymä-maansa kansa. Hän näki Suomeen tulleen uuden ajan ja uuden yliopiston, josta hän sitte lauloi kauniin runon. Kun Franzén heinäkuun 14 p. tuli maantietä Turusta, oli yliopistolaiset häntä vastassa Töölössä. Väretöin riemuhuuto tervehti vanhusta; Holsti oli kirjoittanut soman runon, Ehnacæus puhui wiehättäviä sanoja ja Franzén kuusteli awopäin uuden sukununnan rakkaita lauseita. Hän olisi vastannut kiitollisella puheella, mutta mielen liikutus mursi hänen äänensä.

Heinäkuun 15 päivä oli lempeä. Kello 6 aamulla rupeesi tykit kauppatorilla paukkumaan, ilmoittaen juhlan alkaneen. Kello 10 koonnut kaikki wirtakunnat senati-huoneeseen, josta sitte juhla-käynnissä mentiin uuteen Nikolai-kirkkoon, joka — silloin vielä puoli-wal-miina — oli tähän tilaisuuteen warustettu tarpeellisilla kaunistuksilla. Sinne oli koonnut mitä ylintä oli Suomen kirkolla, waltakunnalla, tieteellä ja —

kanfalla. Koesa ja nähtyissä oli — koko aika-kau-
si. Ihana soitanto, Pacius'en johdolla, wirtaili lehte-
riltä ja täytti äänellänsä kirkon. Puheita pidettiin
latinan, ruotsin ja wenäjän kielellä. Muisto-rahoja
jaettiin seurakunnalle. Sitte mentiin wanhahan kirk-
koon, jossa oikea saarna pidettiin; textinä oli Math.
13: 1—8. — Tähän päättyi aamupuolen menot. Seu-
ra-huoneessa pidettiin puolipäivälliset ja illalla oli
tanssi-huwit lähdehuoneessa.

Seuraavana päivänä eli tuorstaina wihittiin 19
miestä jumaluusopin (teologian) tohtoriksi. Niille
annettiin silkki-kanfaalla päälistetyt hatut. Wihkiänä
oli Turun tuomioprowasti Gadolin; jumalanpalvelus
pidettiin, ja sen jälkeen antoivat uudet tohtorit puo-
lipäivälliset. Samana päivänä piti Helsingin kaup-
piaat yliopiston funniaksi loistawat pidot, joihin 1400
henkeä oli kutsuttu. Täällä oli Suomen, Wenäjän
ja Saksan kaunokaisia; Champagne-wiini wuosi wir-
tana ja tykit paukkuiwat ilta-ateriaa syötäessä (kl.
3 aamulla). — Perjantaina wihittiin lakitieteen
tohtoreita. Punasia hattuja annettiin 9:lle "funnia-
tohtorille", walitut maamme korkeimmista wirtamie-
histä, niinkuin prokuratori, neljä senatin jäsentä ja
kolmen howi-oikeusten presidentit. Tutkinnon käynyttä
tohtoria oli 6, joista koko laki-tieteen osakunta ylio-
pistossa, paitsi wihkiä, W. G. Lagus. Saarna pi-
dettiin senkin jälkeen. Lauvantaina wihittiin lääke-
tieteen tohtoria. Wihkiänä oli yliopiston silloinen
rehtori M. G. Ursin, joka jakoi hattuja 28 licentiatille
ja yhdeksälle funniatohtorille sekä yhdeksälle riemu-tohto-

rilie, jota ei kuitenkaan ollut läsnä. Sen jälkeen taas saarna vanhassa kirkossa, ja sitte päivälliset, jotka festivät kello 11 ehtoolla. Kaikki wiikiäiset tapahtuivat uudessa kirkossa, niinkuin riemu-juhla. Lukenemattomia runowärsyjä ja prantattuja puheita jaettiin kaikilla wiikiäispäivinä; waimowäelle tarjottiin soferi-makeita. Sitte wiikiäiset tapahtuivat sillä tavoin, että promotor (wiikiä) lausui tieteellisen kysymyksen, johon primus (ensimmäinen) wiittämistä vastasi. Sitte wannotettiin kufin wiittämistä, jonka jälkeen he yksin eräältäään lähestyivät kathederia eli puhuja-tuolia, jossa promotor seisoi. Promotor pani nyt ensinnä oman hatun päähänsä ja antoi sitte hatun kullekin wiittämälle, jota myöden kun he lähestyivät kathederia. Samoin annettiin heille myös forumsermeen, jolla he wiittiin awioliittoon tieteitten kanssa. Sumaluus-tieteen tohtoreille annettiin tämän ohessa kullekin pyhä raamattu; muut tohtorit saivat miekan.

Perjantaina ja sunnuntaina oli lähde-huoneessa tanssi-huwit, joissa oli noin 1200 henkeä läsnä. Maana oli yhä suloinen, wälinpää wähen satelikin. Maanantaina oli tietowisauden (philosophia) tohtori- ja majisteri-wiikiäiset, uljaimmat kaikista. Ensikerran Suomessa jaettiin tohtori-hattuja tässä tiedekunnassa; 14 miestä, muutamia niistä muukalaisia, sai tämän kunnian; 3 pääsi siihen armoon tutkinnon käytyä. Sahlberg, vanha hyönteitten tutkija, oli promotor. Franzén ja Gadolin olivat riemu-majisterina, ainoat, jotka vielä elivät wiikiäisistä w. 1788; Gadolin oli

jilloin ollut primus. Niiden ympärillä seisoi kahdes-
sa rivissä 74 läsnä olevaa 96:ta majisterista. Kau-
nis soitanto ja laulu kuului ylhäältä, Nikolai-kirkon
lehteriltä. Majisterin ja tohtorin vihkiäisillä oli se
eroitus, että majistereille pantiin hatun asemasta laa-
keri-seppele päähän. Nuorten opistolaisten puvut kiil-
sivät kullasta. Suomen kauniin neito, Rosina Haart-
man *) oli sitonut sepeleet; Cygnæus oli runoillut
korkea-mieliset wärsyt, joita jaettiin läsnä olewille.
Jokaista majisteria seppelöittäessä pamautti kanuuna
rannalla. Tämä tulevaisuuden juhla oli kaikessa
hlewyydessään ja kauneudessaan werrattawa siihen
muinaisuuden juhlaan, jolla nämät riemupäivät oli
aljetut. Tämänkin jälkeen mentiin wanhaan kirkkoon,
jossa saarna pidettiin. Seppelöitthyinä ja awopäin
käwiwät sinne majisterit ja palasiwatkkin samalla lailla.
Sitte pidettiin pidot, joiden wertaista ennen ei ollut
nähty. Niiden kaunistuksena oli mitä Suomi woi
antaa ihanimpaa ja loistawimpaa. Vielä kello 5
seuraawana aamuna paukkui kanuunat. Tiistaina ol-
tiin sitte "rääpiäisillä" — ja juhlat olivat — olleet
ja menneet.

Olemme tämän riemujuhlan kuwanneet, niinkuin
se aikaisiltansa kerrotaan. Majisteri- ja tohtori-wih-
kiäisiä on sitte pidetty joka kolmas tai neljäs wuosi;
niiden luonne ja menot owat olleet melkein samanslaiset
waan ei ne milloinkaan ole kestäneet niin monta päi-
wää. Mina ne owat olleet yhtä suosittelut, waan har-

*) Franzénin tyttären tytär ja sittemmin naituna Oulun gu-
wernöri Sawonius'elle.

wat jos mitkään — niin loistawat kuin w. 1840. Niillä on yksi wifa, — ne maksawat paljo; ja sentähden on jo usein ollut tyhmyksessä luopua koko juhlista. Mutta nuoret tarwitsewat riemuita raskaan kilwoittelemisen perästä ja — emme woi sanoa tuleeko wihkiäisjuhlata vielä piksoon lakkaamaan.

Mutta w. 1840 riemujuhlaalla oli toinenkin merkityksensä — ja ehkä tärkeämpi kuin mikään muu. Se tuotti yliopistolle ja kaikille siitä lähtewille pyrinöille uuden aika-kauden.

Kun Suomi eroitettiin Ruotsin wallasta, ei kukaan tuntenut sitä eroittamista kipeämmin kuin yliopisto. Se luuli kadottaneensa isänmaansa, ja ikäänkuin hämmästyksissä sulkeusi se itseensä ja koki olla itse isänmaanaan. Franzén muutti tykkänään pois Ruotsiin, ja ainoastaan harwain tykönä eli vielä Borthanin herättämä henki, joka heille kuiskaeli että Suomi itsestäänki kelpaisi lastensa isänmaaksi. Yliopiston eloon ja oloon nämät kuiskauffet ei kuitenkaan suurin pystyneet. Tulipa sitte lisäksi Turun palo, joka ajoi tämän koulun pois wanhoilta sioitaankin. Silloin wasta ikäwyyhyt tuli. Muutettiin kyllä uusiin, uljaisiin asuntoihin Helsinkiin, waan ei suuret salit, ei komeat palatsitkaan ensimmältä tahtoneet woida tydyttää sitä ikäwöimistä, joka wanhuksia waiwasi. Nuoret rupesiwat ottamaan asioita toisella lailla. Suomen kirjallisuuden seura rupesti tekemään työtänsä, Runeberg alkoi säweltää ihania nuottiansa Suomen korpimaista, Lönnrot kokoili Kalevalan runot, Snellman alkoi lausestella painawia mietteitänsä ja

moni muu nerokas nuori mies esim. Nerwander, Engneus y. m. ryhtyi työhön "uuden" isänmaan puolesta. Suomen kansa suosittelee kaikkia näitä pyrinnoita ja osoitti suosionsa monella tavalla, samoin kuin Suomen hallitsijatkin, viimeksi ja voimakkaimmin riemujuhlanä 1840. Niinpä yliopistokin täydellisesti heräsi, ja rupesti olemaan "Suomalainen", siinä merkityksessä kuin sen useimmat voivat käsittää, ehkei muutamit vieläkään tyytyneet, vaan muuttivat pois Ruotsiin, esim. J. J. Nordström.

Niinpä woipi sanoa vuodesta 1840 uuden aikakauden tulleen yliopistoon ja sen kautta koko maahan; ei siten että yliopisto olisi poikennut tarkoituksestaan, joka on kaiken mailman, siis ei ainoastaan kansallinen tieteellisyys; vaan siten, että sen nojalla ruwettiin harjoittamaan tieteitä ja kirjallisuutta, joka erittäin koski kansallista tilaamme. Sillä ilman yliopistoa ei olisi voinut vaikuttaa, mitä ovat vaikuttaneet esim. sanomakirjallisuus, tie-de-seurat, taide-seurat, kirjallisuuden seurat y. m. Itse kansallisuutemme pääasiasa on Suomen yliopisto ollut jotenkin muukalainen vielä nytkin. Kun Drjö Koskinen sen rahoilla matkusteli ulkomailla (w. 1860), ja lähetti suomenkielellisen kertomuksen matkoistansa, oli kysymyksenä yliopiston konistoriossa, pitkö sen kielistä matkakertomusta ensinkään hyväksyttämän. Kuitenkin on jo useita tieteellisiä wäitöksiä tehty suomenkielellä, joista saman D. Koskisen, professorin wirkaa warten tekemä ja hyväksytty wäitöskirja: Tiedot Suomen suwun muinaisuudesta. Suomenkieltä warten on jo monet ai-

koja ollut professori hnnä laksi lehtoria. Tieteellisiä luennoita on pidetty Suomenkielessä, ja w. 1865 kewäällä tuli ensimmäiset suomalaiset lukiolaiset Jyväskylästä käymään tutkintoansa yliopistoon päästäkseen, joka heille hyvin onnistuikin.

Yliopiston suojassa on ilmestynyt useita tieteellisiä seuroja, jotka kaikki ovat viimeisinä aikoina isänmaallisiin asioihin ryhtyneet. Niistä mainitsemme: Tie-de-seuran, lääkäri-yhtiön, seuran pro fauna et flora fennica.

Koulu-laitoksia on: Lyceo, yli-alkeiskoulu, normali-, reali-, kauppa-, meri-, nais- ja ali-alkeiskoulut, joihin lisäksi tulee sunnuntai- ja lankasteri-koulut, hnnä monenlaisia muita kouluja.

Taiteet.

Rakennustaidetta on Helsingissä kauvan aikaa hywäilleet sekä hallitus että yksityiset. Tämä suosio onkin kasvattanut Helsingissä äweriäitä muuraria ja "entreprenöriä", joita sieltä on ulottunut muuallekin. Samoin on se synnyttänyt koolta "arkitektia", joiden edistymistä warten löytyy wirallinen rakentaja-konttori. Paraat arkitektit maassamme ovat kuitenkin muukalaisia. Helsingin rakennuksia otamme toisessa paikkaa katsellaiksemme.

Mitä muihin taiteisiin tulee, niin oli maalaus-taide vielä parikymmentä vuotta sitte melkein tuntematon. Joku maisteri, joku neito oli wälitykseen loetellut ikkähänsä kuvia muodostaessa. Joku

suuri-sukuinen, joku professori, joku äveriäs oli ulkomailla käydessään alkanut hywäillä maalausta ja tuonut kotiin jonkun taulun. Mutta suurin osa herrasäädystäkään ei pitänyt enempää lufua maalauksesta kuin mitä tarwittiin heidän omain muotojensa kuwaamiseen. Usein kuoli Helsingissä wanha kuwa-maalari, Lind, joka siihen aikaan oli ainoa taituri siitä laista Helsingissä. Altari-taulut kirkkoissamme, maalatut kaksi eli kolmekymmentä vuotta sitte, nähtävät, millä kannalla tämä taide vielä silloin oli.

Ne harwat Helsingissä, joiden mielessä taidollisuuden henkeä eli, saivat wihdoin w. 1846 toimeen taide-yhtiön. Samoin aikoin palasi Ekman, joka ulkomailla oli tullut kuuluisaksi, kotimaahansa ja asetui Turkuun; Godenhjelm muutti Pietarista Helsinkiin, ja weljekset v. Wright, jotka siihen asti olivat maallanneet lintuja ainoastaan tieteellisiä kuwa-kirjoja warten, rupefiwat antamaan linnuillensa hlewämmän lennon. Taide-yhtiö laitti Helsinkiin maalari-koulun, jossa Godenhjelm oli opettajana. Wähitellen rupefi siitä koulusta lähtemään ulkomaille yksi ja toinen mies ja nuori neito, hakemaan enemmän oppia Düsseldorfissa, Pariisissa, Roomassa y. m. Taide-yhtiö alkoi vuosittain pitää näyttelöitä, jossa oli sekä ulkomaalta ostetuita että kotena maalattuja tauluja katseltawina. Viimein otti hallitus raha-warolla auttaaksensa taide-seuraa, jotta se muun ohessa paremmin woisi kustantaa alkawien taiturien oppia ulkomailla. Näinä aikoina on aljettu pitää yhtämittäisiä näyttelöjä, paitsi kesä-aikoina, jolloin taide-teokset

ovat lähetetty näyttelöille Duluun, Poriin, Turkuun, Wiipuriin, Kuopioon y. m.

Waikka maalaus-taide meillä, muihin verraten, on vielä sangen heikko, niin se kuitenkin on kansallinen. Mitä Kalewala ja Runeberg ovat laulaneet Suomen oloista ja luonnosta, sitä ovat maalarimme onnella kokeneet istuttaa kankaalle. Menepäs kerran taide-yhtiön näyttelöön ja katsele noita v. Wrightien suorjia tahti kyhkyisiä tahti hanhia tahti kottaa, joka tuossa raatelee otustansa, eli filmäile noita ihania maisema-kuvia samojen v. Wrightien maalaamia Sawosta, tahti W. Holmbergin metsäseutuja Kurusta eli Pirkkalasta, niin hawaitset kohta niiden olewan meidän omia. Tutki myös Ekmanin kuvaelmia Suomen mökeistä, kirkko-matkoilta j. m. niin hawaitset saman. Ekman on monessa kohden maassamme tunnettu alttari-tauluistansa. Niissä näyttelöissä on moni Suomen neitonienkin ilmoittanut neroansa ja taitoansa kunnissa tauluissa, esim. Frosterus, Silfwerberg, Blomqvist, Gyldeń, Nordenswan, y. m. Taide-yhtiön toimesta on Löfgren saanut ulkomailla hankkia itsellensä arwoisan nimen.

Sama yhtiö on myös harrastanut kuva-veistämistä, ja saanut nuoren Ruotsalaisen kuva-veistäjän C. Sjöstrandin tulemaan Helsinkiin ja käyttämään taitoansa suomalaisten aineiden kuwailemiseen. Hän on muodostanut Porthanin kuva-patsaan, tehnyt Kullerwon ja kokonaisen kuvaston Kalewalan mukaan, nimeltä "Wäinämöisen laulu." Runebergin poika, Walter Runeberg, on tähän asti ainoa Suomalainen mies,

joka hyvällä menestyksellä on ryhtynyt kuma-weis-
toon.

Muista taiteista on mainittava teateri. Se on ollut ulkomaalaisten wallassa, erinomattain Ruotsalais-
ten. Muutamiaan aikaan oli paljo puuhaa "kansallis-
tearista." Se saatiinkin rakennetuksi kalliilla yksityis-
ten ja waltion rahoilla, mutta sen kansallisuudesta ei
ollut suurta sanottawaa. Ruotsalaiset oli näytteliät
ja muukalaista oli nähteltävät, suurimmaksi osaksi,
paitti joku harwa ruotsin kielessä kirjoitettu "koto-
mai-
nen." Sitte paloi koko "kansallis-teateri." Oliopis-
tolaiset owat ainoat, jotka suomenkielisissä nähtelmissä
owat työskennelleet, ja Suom. kirj. seura ainoa, joka
on kokenut saada suomenkielisiä nähtelmä-teoksia, enim-
mästään muukalaisista käännettyjä, prantätyiksi.

Soitanto ja laulanto on niin ikään wasta-
wiimeisinä aikoina pääsenyt johonkin arwoon.

Melkein jokaisessa warakkaammasa talossa löytyy
piano. Tyttäriä opetetaan sitä soittamaan, waan harwoin
poikia, luultawasti siitä syystä, "ettei soitanto elätä mies-
tä, mutta hankkii neitolle miehen." Neitojen täytyy, jos
tahtowat tahi ei, käydä määrätty hetkensä soitanto-
opis-
sa, ja jotkut heistä tulewat hywäänkin harjoitukseen
milt'ei taitoon. Harwat uskaltawat kuitenkään laulaa
pianoa soittaesjansa. Miehiä ei vielä löytynee monta
Suomalaista, joka seuroissa ottaisi soittaaksensa. Sa-
notaan Helsingissä asuwain muukalaisten, esim. Ruot-
salaisten ja Saksalaisten olewan hywin harjaantuneita
seuroisjansa soittelemaan ja lauleskelemaan.

Laulu yleensä — paitti kirkkowsuu — on ollut jo-

tenkin tuntematoin asia näihin aikoihin asti, paitsi yliopistolaisissa. Mutta sitte kuin Ruotsin "kansallis-laulajat" kävivät wieraisilla Suomessa ja Helsingissä, niin on täällä ilmestynyt monta laulu-yhtiötä, johon erinomattain on luettava hywin johdatettu käsitöläisten laulu-yhtiö, joka kuitenkin lienee jo ennen Ruotsalaisten käymistä ollut alussa.

Ennen meidän aikoja ei hallitus tehnyt juuri mitään puheessa olevan taiteen auttamiseksi maassamme. Yliopistolle oli palkattu soitanto-opettajansa, ja kouluissa oli laulu-opettaja. Mutta "kansallis-teaterin" valmistuessa, rupeesi hallitus maksamaan 3000 hop. ruplaa soittajakunnan palkkaamiseksi mainitulle teaterille.

Se mies, joka yli kolmekymmentä vuotta on ollut yliopiston soitanto-johtajana, Fr. Pacius, on kuitenkin woinut herättää ja ylläpitää melkoisen soitanto-halun ja taidon Helsingissä. Hän on koonnut kaikki pääkaupungin woimat siitä laista ja osannut niiden avulla pitää vuosittain uljaita soittajaisia. Myös on hän hywällä menestyksellä valmistanut ja toimeen saanut yleisön nähdä ja kuulla ensimmäisen kotimaisen operan, nimellä "Kung Karls jagt." Samoin on hän sovitellut monta kaunista nuottia Runebergin lauluihin, esim. "Vårt land", ja luonut muitakin oivallisia nuotti-teoksia.

Helsingiläiset owat tilaisuudessa nauttia soitantoa ja harjoittaa kauno-mielishyhtänsä siinä taiteessa, Helsinki kun on niiden suurten taiturien tiellä, jotka matkustelewat Stockholmin ja Pietarin wäliä. Har-

woin he jäävät poikkeamatta pääkaupunkimme, jossa tavallisesti antawat itsiänsä kuulella ja katsella, ansaitaksensa matka-rahaa. Erinomattain silloin kuin rikkaat Wenäläiset käwiwät kesä-aikoina Helsingissä, terwehswettä juomassa, pidettiin taajaan soittajaisia. Siellä tawoin on Helsingissä kuultu Jenny Lind, Ole Bull, Bieuztemps y. m. yli koko Europan tunnetut taiturit. Usein käy Stochholmin opera-joukkokin siellä wieraissa.

Kotomaisia nuotti-niekkoja ja soitto-taituria ei Suomessa ole ollut montaa. Mutta nekin harwat owat enimmäkseen työnsä tehneet Helsingissä. Siellä eli ja kuoli Ehrström, joka niin somat nuotit soitteli muutamiin Runebergin lauluihin, esim. "Lähde", "Joutsen" y. m. Siellä on myös ollut ja työskennellyt Collan, F. v. Schantz ja Moring, jotka muun ohessa owat koonneet ja moni-äänisiksi hynnä pianolle soittaneet suomalaisia kansan lauluja. Helsingissä sai myös alkupuolensa wiulu-niekkakin Lindberg, joka nyt soittelee Europan suurimmissa pääkaupungeissa.

Kirjallisuus ja sanomalehdet.

Menneen vuosikadan lopulla ja tämän alulla oli Turussa wireä kirjallinen elämä. Porthan, Franzen, Calonius, Tengström y. m. pitiwät sitä walweilla. Sitte se taas käwi wähiin, ja Turun yliopiston wiimeisinä aikoina on hywin harwa nimi mainittawa kirjallisuuden alalla. Sitä woimakkaammaksi tuli kirjallisuus, yliopiston joku aika Helsingissä oltua, ja erinomattain jälkeen w. 1840. Ensimmäisellä vuosikym-

menellä siitä kuuluu nimet Nerwander, Ehygnaeus, Topelius y. m. jotka kirjoittalewat ruotsin kielellä, ja wuodesta 1850 alkaa jo suomenkielinenkin kirjallisuus anastaa jonkun arwon. Sanomalehdet olivat alun peräti hykenemättömiä keskustelemaan waltiollisia ja kansallisia asioita. Niitä tähtettiin enimmästään waan kauno-kirjallisilla jutuilla, kunnes J. W. Snellman rupesti Kuopiossa toimittamaan Saima-nimistä sanomalehteä w. 1844. Esimerkillänsä ja soimaufkillansa sai hän pääkaupunkin sanomalehdet heräämään, jotta siitä alkaen on parempi elämä niissä liikkunut. Ruotsinkielisistä sanomalehdistä on "Helsingfors Tidningar" ollut suomen kansallisuudelle sangen tärkeä. Se lause kuulunee muutamain kormissa thyperältä, waan se on kuitenkin tosi. Olemme toisessa paikkaa maininneet miten yliopiston ja yleensä kaikkien siwistyneitten mieli rippui kiinteästi Ruotsissa, waikka jo kauwan oli oltu Ruotsista erinänsä. Olemme myös nähtäneet kuinka siinä wähitellen muutos tapahtui wuodesta 1840. Runeberg oli säweltännyt, ja Snellman palattuaan ulkomailta, painatti Ruotsissa kirjan, jossa wertaili ulkomaan oloja ja tilaa erääseen "pieneen maahan", joka niin ikään oli "itsellään", ja jossa moni seikka saattaisi olla toisin kuin mitä oli, jos wain itse tahdottaisiin. Moni lusia hawaitti o-massa tunnuksaan, ettei ne turhat ikäwvimiset Eghyp-tin lihapatoihin olleet mistään kotosin. Samoin aikoihin rupesti J. Topelius toimittamaan Helsingfors Tidningaria. Hän ei ryhtynyt waltiollisiin keskusteluihin ja wäitöksiin, waan hän puhui kauniilla ja so-

piwalla kielessä — Suomesta. Miisjä sanomissa oli wiehättäviä jutelmoja Suomen historiasta ja tuo tuos-
 takin joku siwä kuwaelma Suomen sydänmaista, sen
 järwistä, metsistä ja ihmisistä ynnä sen lintuin lau-
 luista. Lufiat oppiwat rakastamaan omaa maatansa,
 ja Helsingfors Tidningarilla oli paljo lukioita. Kieli-
 asiaan ei se lehti suurin koskenut. Mutta aika tuli,
 jona waadittiin wahwempaa rawintoa isänmaallisisa
 aineissa, kuin pelkkää runollisuutta, ja Topelius luo-
 pui sen lehden pääjohdosta, jonka ainoana toimittaja-
 na hän oli kaksikymmentä vuotta ollut. H:fors T:i
 rupesti tämän perästä ensin olemaan niitä vastaan,
 jotka harrastiwat suomenkielen pääsemistä oikeuksiin-
 sa, waan nyt se on muuttunut suomalaisuuden ahke-
 raksi puolustajaksi. Woimallisin puolustaja oli sillä
 kuitenkin Litteraturblad w. 1855—62 jolloin J. W.
 Snellman oli sen toimittaja. Se oli muutenkin ai-
 kanansa järjellisen waltiowisauden hywä kannattaja.
 Kun kerran näiden aikain historia kirjoitetaan, tulee
 se mies ja hänen aika-käuslehtensä olemaan ensimmäi-
 set kunniassa.

Sitte kuin Suomen waltiollinen elämä rupesti he-
 räämään, ilmesthi uusia ruotsinkielisiä sanomalehtiäkin,
 joista Helsingfors Dagblad, wuodesta 1862, on tär-
 kein, mutta suomalaisuuden asiassa se on ollut pensiä.
 Ne muut eiwät ole juuri mistään arwosta.

Olemme maininneet, miten 1840 jälkeen wirkeä
 kirjallinen thönteko alkoi Helsingissä. Se oli se "i-
 sänmaallisen" hengen tuulahdus, joka rupesti näyttä-
 mään itsensä laakisssa pyrinnoissa. Runollisuus oli

sen esikoinen, ja melkein joka vuosi ilmestyi pieniä runo-kalenteriä, joissa nuoremmat ja vanhemmatkin paniivat nero-koetoksiansa näytteelle. Wähitellen se kalenderin into sammui, kun uskallettiin isompia teoksia walmistella. Berndtson kirjoitti mainion suru-näytelmänsä "Ur lifvets strid". Thynaeus lauleskeli Flemingin ajoista ja teki kuwaelmia muinaisten aikain elämästä. Topelius lähetti mailmaan "Fältskärens Berättelser", "Efter Femtio år", "Regina von Emmeritz", "Ljungblommor", "Sylvias visor", "Sagor", y. m. Näiden miesten jäljessä kulki joukko pienempiä runo-niekkoja, matkien ja mukaellen heitä ja Runebergiä. Sitte rakennettiin kansallisteatteri, joka hynnytti muutamia näytelmä-kappaleita esim. Daniel Hjort.

Olemme jo kaiteti kylliksi wiivytelleet pääkaupunkimme ruotsalaisessa kirjallisuudessa. Joku pitää sen ehkä tarpeettomana, waan meistä se on wälttämätöin osa siwistyksemme historiassa, jota emme mil-lään saa pois pyhityksi.

Kun kerran toiste näistä asioista kirjoitetaan, toiwomme ettei ne silloin enää ole niin päivän "polttavia kysymyksiä" kuin nyt, waan että ruotsinkielisen kirjallisuuden aika on "ollut ja mennyt."

Käymme nyt pää-asiaan, nimittäin Suomalaiseen kirjallisuuteen, ja koetamme näyttää, millä pohjalla se nykyään on pääkaupungissamme.

Olemme jo maininneet kuinka harvassa mieheissä tuntu itsenäisestä Suomen kansallisuudesta eli Turun yliopiston viimeisinä aikoina. Helsinkiin muutettua

niiden lufu rupefi taas vähä enenemään ja pian (w. 1831) ne fiellä yhthiwät liittoon, jota kutsuttiin Suomalainen Kirjallisuuden Seura. Sen tarkoituksena oli etsiä ja koota kansasta ja muinaisuuden kätöistä kaikki, mikä koski Suomen historiaa, sen kieltä ja kansallista oloa. Jo Porthanin aikoina ja ennenkin oli koottu Suomen kansan lauluja ja muita jätteitä, ja nythiäin oli niitä lääkäri Topelius painattanutkin koko joukon. Elias Lönnrot, yksi kirjallisuuden seuran perustajista, joka niihin aikoin oli asunut Laukon kartanossa, Wesilahdessa, ja fiellä laulattanut reppu-rhysiä, päätti itse lähteä niiden kotope-
 rille, etsimään ja kokoomaan, mitä vielä löythiä kansan muistossa. Sen matkan seuraukset olivat Kalewala ja Kanteletar hynä Suomen kansan Sananlaskuja. Ne owat kaikki painetut Suom. Kirj. Seuran kustannuksella. Sama seura on sitte ahkerasti tehnyt työtä mainittuun tarkoitukseen, jo wuodesta 1841 alkaen on joka wuosi tullut sen toimesta Suomi-niminen aika-kauskirja, jossa löthyy werrattoman arwollisia kirjoituksia isänmaallisissa asioissa. Monta wuotta painettiin sekin ruotsin kielellä. Wasta tällä wuosi-kymmenellä ruwettiin sitä painattamaan Suomeksi, waikka siinä vieläkin löthyy usein ruotsalaisia kirjoituksia. Täsjä ei ole tila kertoa kaikkea mitä S. K. Seura on waikeuttanut, kuinka se vielä wuosittain on lähettänyt nuoria miehiä kokoilemaan kansan muisteita, runoja, satuja, y. m. kuinka se on painattanut tarpeellisia kirjoja j. n. e. ja tullut toimeen wähillä waroilla, luottaen parempaan tulewaisuuteen. Se luot-

tamus ei olekkaan pettänyt. Viimeis-wuosina, kun on ruwettu ymmärtämään, mitä suurta hyöhtä Seuran toimet matkaan saattawat isänmaalle, on sille alkanut wuotaa runsaita lahjoja, sekä yksithisiltä että hallitukselta. Wainitsemme tässä ne suuret lahjoitukset, joita leipuri Blomberg wainaa ynnä hänen edesmennyt waimonsa teki sekä kamari-wirallinen Rabbe wainaa ja kauppias J. D. Stenberg. Myös on kruunu antanut lisä-waroja, kun on ollut suurempia töitä paimettawina tahi palkittawina. Niin on Seura, joka lähes kolmekymmentä wuotta askaroitsi köhhyhdydessä ja hiljaisuudessa, nyt yhtäkkiä muuttunut Maecenana tahi jonkun akademian wertaiselksi. Se woipi maksaa suuret palkinnot, kustantaa suuret kirjot; maksapa jo palkan wakinaisille wirkamiehillsensäkin. Niinpä onkin näinä wuosina ilmestynyt Seuran kustannuksella taliiita ja suuresti tarpeellisia kirjoja aiwan koolta.

Kuwataksemme jollain muotoa S. Kirj. Seuran "arkipäiwäisen" hahmon, siihen aikaan kuin se wielä oli köhhyä, otamme tähän kappaleen Metropolitanin kirjjeestä Rustikalle, Paperilyhdyin 6 n:rossa 1859.

"Kirjallisuuden Seura kokountuu ainoastaan kerran — (nyt jo wälin useammankin) — ensimmäisenä kesiwiikkona joka kuukaudessa, kello 6 ehtoolla, yliopistoon, tiedekuntain kokoushuoneesen. Se on jotenkin suuri sali. Kesellä laattiaa seisoo pitkä pöhtä, wiheriällä waatteella peitetty; sen ympärillä tuolia. Diakan puolisella seinällä on niinkään pitkä riwi tuolia.

Pöhdän yliapäässä istuu puheenjohtaja. Kuwain jälkeen ehkä hänessä tuntisit Elias Lönnrotin ja not-

kistaisit syvään polwiaasi nöhrähydestä semmoisen miehen edessä. Hän istuu täällä puheenjohtaja-istuimella yhtä sielä-mielisenä kuin mötöskäin. Pian kuusikymmenvuotias, on hän terweempi ruumiin ja hengen puolesta kuin moni puolella hänen ikäänsä.

Puhe-johtajan oikealla kädellä istuu pöydän ääressä seuran vanhimmat jäsenet. Sieltä ei koskaan ole poissa Rabbe, ei koskaan Afriander — yhtä vähän nyt kuin Seuran ensimmäisinä aikoina kolme vuosikymmentä sitte. Siinä istuu myös Rein (ja Snellman) ja Ehygnæus ynnä muita vanhempia, jotka usein ovat Seuran kokouksissa läsnä.

Samalla puolen seisoo muutamia tuolia tyhjänä, joissa vielä äskein istui Seuran hartaimpia jäseniä. Siinä istui joku aika sitten pitkuinen mutta suuriarwoinen "filosofi" J. J. Tengström; siinä istui ääneti ja muhosiin E. M. Ingman, jalo ja innokas Suomalainen; siinä H. Kellgren, siivo ja lempeä kätöskessä ja taitawa sanoissa. Heidän istuimensa odottawat heitä turhaan. Joku wuosi sitte istui siinä hlewä Castrénikin. Nyt hänen marmorinen kuwapaansa seisoo jalin yli-päässä.

Pöydän toisella puolella istuu Seuran wäsymätöin sihtieri, Elmgren, ja alempana sekä tuoleilla seinän wieresessä vähänen joukko nuorempia jäseniä. Kun kokouksessa on 30—40 henkeä, niin se on lukuisa kokous. Ainoastaan vuosijuhlana kokountuu suurempi luku. Ei milloinkaan vielä ole nais-jäseniä ollut läsnä.

Afiat otetaan käsilie. Ensiksi lukee sihtieri pöy-

täkirjan edellisestä kokouksesta, ojennettavaksi. Sitte lukee esimies ne kirjeet ja kirjoitukset, jotka viimeis-kokouksen jälkeen ovat tulleet seuralle. Wälin on joku tiede-mies ulkomailla lähettänyt seuralle äskein tekemänsä kirjeen; wälin on joku jäsen maakunnassa lähettänyt seuralle lahjan tahti käsi-kirjoituksen seuran painettavaksi; wälin lähettää joku talonpoikainen runoniekka nero-tekeitänsä seuran säilytettäväksi.

Sitte asettaa esimies lahjat nähtäväksi. Ei mikään ole kauniimpaa, eikä mikään enemmän nähtä sitä suosiota, jolla maa katselee seuran toimia, kuin ne alinomaiset lahjat, jotka yhä wuotawat seuralle kaikkia maakunnista. Rahoja, isompia ja vähempiä summia, wanhoja ja uusia kirjoja, painettuja Suomessa eli suomen kielellä tahti koskewia isänmaallisia asioita, karttoja ja kuwa-kirjoja, wanhoja ja uusia käsi-kirjoituksia, ikiwanhoja kiwi-kaluja, wanhoja aseita, arpa-kapuloita, muisto-rahja — kaikkea semmoista tulee seuralle ja otetaan kiitollisuudella vastaan. Pöytä on sillä tawoin usein täynnä kaikkelaista sähä, jota uuteliaisuudella katsellaan ja tutkitaan, ja joka usein antaa jäsenille aika lailla huwin ainetta. Melkein paljasta lahjoista on seura jo koonnut kalliin kirjaston isänmaallisia aineita, 4000 nidettä, hywän kasan käsi-kirjoituksia ynnä paljon muinaisuuden muisteita.

Sen jälkeen luetaan tarkastajakunnan lauseet jostain kirjasta tahti muusta asiasta. Jos tarkastajakunta on esitellyt jotain kirjaa painettavaksi seuran kustannuksella, niin koko seura ryhtyy heti asian päättämiseen. Mitä rahaa löytyy kassassa tahti ei, se ei

huoleta seuraa ensinkään, — usein on päätetty painattaa kirjja, jonka kustannus nousee tuhanteen ruplaan, waikkei seuralla ole ollut hymmentäkään, kun waan kirjja on nähty "hyödylliseksi ja tarpeelliseksi." Niinkuin jo sanoimme, ei rahat ole enää viimeisinä aikoina puuttuneet.

Sivumennen sopii tässä mainita että kirjallisuuden seura toimitti Porthanin kuwapatsaankin Turkuun.

Niihin aikoin kuin meillä wirkeämpi kirjallinen elämä alkoi ruotsin kielellä, ruwettiin suomen kieltäkin ahkerasti käyttämään, ja molempain välillä nousi kilwoitus. Suomen kielen harrastajia aljettiin pilkkanimellä kutsua fennomaneiksi. Rauwan aikaa oli suomalaisuuden käsitys epä-wakaisista. Itse fennomanitkaan ei siinä olleet kaikki aiwan tukewalla pohjalla, ne kumminkaan, jotka eiwät Porthanin ja Arwidsonin mielialaa oikein tunteneet. Ruweltiin waan kylläksi olewan jos ruotsin kielen rinnalla, jonka yhä piti pysymän siwistuksen kielenä meillä, suomen kieltäkin wiljeltäisiin, niin että "rahwas" sillä saisi tarpeellista walistusta. Sentähden olikin ensimmäiset kirjallisuuden teokset pelkkää rahwas-kirjallisuutta. Siinä tarkoituksessa walmisti Sawo-karjalaisten yliopistolaiskunta "Lukemisia Suomen kansan hyödyksi"; samoin Antero Wareljus "Enon opetuksia", y. m. Wähitellen aika selkeni, ja pian ruwettiin kaunokirjallisiakin teoksia suomentamaan, josten syntyi esim. "Annika." Mutta esteitä tuli, jotka katkasivat nämät toimet isoiksi aikoja. Kielto tuli kirjoittamasta suomen kielellä muuta kuin "hengellisiä asioita."

Vuonna 1847 syntyi Helsingissä "Suometar." Siitä ajasta on Suomalaisuuden voima oikein luettawa. Muutamat yliopistolais-fennomanit panivat mainitun sanomalehden alkuun. Sen historiaan on liitetävät nimet: A. Warelius, H. Kellgren (+), A. G. Rindell (+), R. Polén, A. Ahlqwist, P. Tikkaniemi, y. m. Se rupesti vähitellen löytämään tiensä Suomen taloihin ja tölleihin ja puhumaan kieltä, joka hiljaa mutta tuntuvasti sai myöntävän soinnon jokaisessa Suomalaisessa sydämessä. Joka taholta maasta ruwettiin lähettelemään kirjoituksia Suomettarelle, jotta sitä yhteen aikaan voi sanoa itse kansan toimittaneen. Suomalaisuus sai yhä enemmän alaa, suomalaisia kirjoja toimitettiin yhä enemmän. Pelko heräsi monessa että Suomen kieli pääsisi pian yksin valtaan, ja poistaisi maastamme koko ruotsin kielen. Fennomaneja, joita muutamat olivat katselleet suosiolla, ja joille toiset olivat naureskelleetkin, ruwettiin epäluulla, milt'ei wihalla kohtelemaan, ja heidän toimiansa wastustelemaan. Oli muka waarallista, niin hoki wastustajat, hyljätä ruotsin kieli, samassa hyljättäisiin koko se sivistys, mikä meillä oli, ja josta meidän tuli ruotsalaisia kiittää. Se kiitoksen welwollisuus tehtiin niin suureksi, ettemme iki-päiwinä saisi eritä ruotsalaisuudesta ja omin woimimme kannattaa sivistystämme ja kansallisuuttamme. Sanottiin myös ettei kansallisuus tarwitse rippua yhdesä kielessä ja otettiin Schweiz, Belgia y. m. esimerkiksi. Niitä kaikkia hokemisia vastaan nousi woimallisesti J. W. Snellman, Litteraturbladissa. Hän lausui: Yksi kansa, yksi

kieli; jokainen kansa, niinkuin jokainen yksityinenkin, on oman onnensa tekiä; auta itseäs, niin sinua auttaa Jumala — ja näytti tieteellisillä syillä ne lauseet tosiiksi. Moni, joka siihen asti ei kansallisuuden tarkoitusta käsittänyt, rupesti nyt käsittämään ja suomalaisuus sai enemmän valtaa.

Kuitenkaan ei se ollut vielä voimallinen kannattamaan sanomalehteä, jonka pää-tarkoitus näytti olevan teroittaa lukijoilensa pelkkää waltiowiiisautta. Semmoinen oli "Helsingin Uutiset", joka vuoden elettyänsä, lakkasi toimestansa. Sittemmin on suomenkielisten sanomalehtien voimat Helsingissä olleet jotenkin hajalliset, ja niiden elämä samassa määrässä epäwakainen. Ainoastaan kuwalehti "Maiden ja merien takaa", jonka toimittaja on J. Krohn, näkyy oikein käsittäneen tarkoituksensa, ja se woikin hywin.

Seura-elämä.

Siinä ei ole vielä tähän asti tawattu paljo suomalaisuutta; wenäjä, saksa ja ruotsi owat woittaneet. W. 1862 saatiin toimeen "Suomen ystäväin liitto", jonka päämäärä oli yhteisessä kanssakäymisessä edistää ja käyttää suomen kieltä. Liittolaiset owat pitäneet huwi-iltoja, joissa ainoastaan puhutaan suomen kieltä, ja joihin kaikki pääsivät seuraa pitämään, jotka tahtowat ja taitawat suomea puhua. Liittolaisten luku on ollut enenthymässä. Suomalainen seurakunta Helsingissä sanotaan olevan 6000 hengen lukuisa, waan muukalaisuus wallitsee kaikissa kunnallisissa oloissa.

Ulkomuoto, tilasto ja historia.

Olemme näin lauseasti kertonut Helsingin sisäl-
lisen tilan; waan, niinkuin jo alussa mainitsimme, se
on ollut tarpeellista. Mitä Helsingissä tehdään, hy-
win eli pahoin, wiisaasti eli tyhmästi, se vaikuttaa
kaikkiin maamme kulmiin. Nuoro tulee kumata pää-
kaupunkimme ulkomuodon. Itse asema, millä se on
rakettu, on somimpia ja mukawimpia mitä olla tai-
taa. Kolmella taholla on sywät meren lahdet, oiwal-
liset satamat. Niistä ei kuitenkaan vielä ole käytet-
ty muuta kuin yhtä, "etelä haminaa", kauppa-kululle.
Siihen tulee ja siitä lähtee kaikki laivat ja purret, ja
se onkin aiwan kaupungin hyljessä. Rakennuksista on
kauimmas silmiin pistävä, joko kaupunkia lähestyttään
maalta tai mereltä, uusi ja uljas Nikolain kirkko. Työ-
läs on sanoa mihin rakennusparteen se oikeastaan kuu-
luu. Ulkoa nähden se on suuri, erittäin kun kaikki
lisä kastarit ja kiwijalka lukuun otetaan; mutta si-
fältä se on ahdas. Itse rakennus sanotaan olewan
niin heikkoa laija, että se yhä waatii korjaamista.
Torni sen päällä, jonka sininen kupula loistaa kau-
was, oli aiwottu kelloja warten, mutta kun nähtiin
heikkoja, tehtiin kiwijalan joka neljään kulmaan mata-
lat kastarit, joista yksi nyt on kelloilla. Se kirkko
maksaa paljo, se rakennettiin kruunun kustannuksella
ja tarjottiin kaupunkilaisille walmiina, mutta ei kau-
punkilaiset huolineet siitä, ennenkuin kruunu lupasi sen
yllä-pitämisestikin antaa joka wuosi tarpeelliset rahat.
Hupainen siellä on kuitenkin olla jumalanpalvelukses-
sa; se on waloisa; sitä lämmitetään ja kirkastetaan
kaasu-walolla.

Yliopiston rakennukset ovat epäilemättä kaupun-
gin paraimmat. Niitä onkin kahdessa korttelissa. Itse
yliopistohuone, senatin torin warrella, on hywin siwä.
Toisessa korttelissa on kirjasto ja kemian työ-huone.

Yliopistoon kuuluu vielä tähti-tutkinto-huone, Ulrikasporin vuorella; magneti-tutkinto-huone; sairashuone; ja kasvi-tieteellinen yrttitarha.

Vastapäätä yliopistoa torin toisella puolella on senati-huone, samaan malliin rakennettu kuin edellinen, mutta huonompi näöltään. Koko se kortteli on täynnä hallitusvirkaan kuuluvia rakennuksia. Siellä on lääni-hallitus, Suomen pankki, kartta-paperin tehdas, maamittarien yli-hallitus ja monta muuta. Kruunun rakennuksiin kuuluu vielä Keisarin linna, Kenraalikwernörin asunto, kolme suurta kasarmia ja rautatien asemahuone, myöskin aljetaan pian koon rakentaa uudesta normalikoulua. Nähdään ettei ole koskaan kruunulta rahaa puuttunut, kun Helsingissä on ollut jotain rakennettavaa. Ei hysyttyisettään ole rahojansa kätteneet, rakentamiisiin niitä kysyttäessä. Senati-torin ja kauppa-torin seudut ovat täynnä pelkkiä tiivi-muureja, niinkuin niitä on runsaasti monessa kotta muuallakin, pitkin kaupunkia. Meren puolelta matkustaja luulee ainakin tulewansa johonkuhun Euroopan suurimpaan kaupunkiin. Eikä maan puolelta tulewallakaan ole juuri huonompi näkö-ala.

Kauppa-torilta käy poikki kaupungin laakea puisto kätäwineen, ja kutsutaan sitä "wasikka-ha'aksi", kun "parempain ihmisten" lapset saavat siellä leikkiä lyövä kesa-päivinä. Wasikka-ha'assa ja sen ympärillä on Helsingiläisten mieluisin kävelypaikka puolipäivän edellä. Siellä wälkkyh silkki ja sametti; siellä reipastelee uljaat ajohewoset. Sitapuolessa siellä istustelee haukottelemassa kaikki työtön väki.

Muita rakastettuja isosten olo-paikkoja on kesa-aikoina lähde-huone, jossa Kleineh hallitsee. — Siellä on kaunis puisto ja usein siellä pidetään pitoja ja soittajaisia. Toisella puolen kaupunkia on "Kaisaniemi", jossa nykhyään emännöitssee mamseli Wthyrman. Siinä on vähänen puisto ja rawintola, johon ke-

wäällä, hankikannon aikana riennetään aamukahveelle ja yliopistolaisten laulua kuulemaan. Räsäniemi onkin nimen omaan yliopiston rakastettu huwi-paikka. Siellä pidetään yliopiston tawalliset pidot, kumminkin kewa- ja kesä-aikoina, ellei pidot ole wirallisia ja siis järki suuria.

"Rahwas" viettää kesäisiä pyhä-istojansa tawallisesti Töölössä. Siellä pidetään karusellia, kilpa-leikkiä, loisto-walkeita y. m.

Pohjaisen- ja etelä-sataman välillä on kallioinen niemi, kutsuttu "Katajanokka" (r. Skatudden), jossa muutama vuosi sitte oli sitin sokin kaitellaisia "rahwaan" mökkiä. Niemen päässä on Suomen meriwäen kasarmi ja läänin wankihuone. Näinä viimeis-aikoina on mökkejä ruwettu hajottamaan ja Katajannokkaa kaunistamaan, niinkuin se asemansa puolesta onkin kaupungin paras paikka. Sinne on jo rakennettu Suomen rahapaja ja uusi wenäläinen firrko. Kaupungin toisella äärellä, Santalahden (r. Sandviken) puolella on Sinebrjehowin kaunis hyttitarha ja siitä pohjaiseen kaupungin ulkopuolella Rappwikin mieli-sairasten huone. Rappwikin lähellä on kaupungin hautamaat ja lähempänä kaupunkia Rämpin keto, jossa kewaïfilla suomen henkiwartia-wäestöä harjoitetaan; se paikka on muistettava 1742 vuoden sodasta.

Harwa kaupunki lienee luonnon ja aseman puolesta niin hywin warustettu kuin Helsinki; meri lähes joka taholla ja hywät satamat, siis kaupunki otollinen suurelle kaupalle. Waan harwasja paikkaa lienee niin paljo rahaakan maahan kaitwettu kuin täällä; newat tähtetyt, kalliot puratut, mäet kaitwetut; kruunun waroja ei ole suinkaan säästetty. Ilma on raitis ja lämpimämpi kuin mualla Suomessa. Asujanten luku lienee tätä nykyä noin 22 tuh. waan on yhä lisääntymässä. Waiwaishoito maksaa vuosittain 20 tuh. hop. ruplaa, johon tulee lisäksi rouwa-seuran antimet. W.

1859 oli kaupungin kassan tulot 53 tuh. ruplaa ja kulut 52 tuh. r. Säästöä edellisestä vuodesta 82 tuh. r. Maksamatointa welkaa kruunulle 65 tuh. r. Ohjeisessa säästökasassa oli 201,085 r. Käsitöläisten ja muita tehtaita oli 290, niissä 2005 työntekijää; tehdyn työn arvo 731,584. Paraat tehtaat ovat Töölön soke-ripruuki, useita tupakkivapriikia ja konepajoja. Kaupioita ja porvaria oli 159; laivaa 54; lästilukua 3,466. Ulkomaille laiwattuun tavarain arvo nousi 269,670 hop. ruplaan, mutta tuotuin 2,067,479 hop. r. Tämä hirmuinen tuonti on enimmästään kahwetta ja ylellisyyden tarpeita. Emme ole vielä saaneet werrata, mihin määrään uloswiiemätavarain arvo on lisääntynyt sittekuin rautatie valmistui. Pelkäämme wain ulkoa tuotuin tavarain lisääntyneen.

Helsinki sai alkunsa Gustawi I aikana, joka (noin 1550) wälfisi tahtoi häwittää wanhoja kaupunkia, niin kuin Ulwilan, Rauman, Tamminiemen ja Porwoon, ja muuttaa niiden asujamet Santahaminaan, penikulman matkaa lagoon nykyisestä Helsingistä. Santahaminasta ei kuitenkaan tullut mitään, ei kuninkaan tahdollakaan; sitä vastaan asettui porwareita Wantaan-joen suulle, nykyiseen Wanhaan kaupunkiin. Kuninkaan täytyi tähän suostua ja kaupungin oikeudet annettiin tälle paikalle 1559. Mutta waikka niitä oikeuksia laajennettiin seuraawina aikoina monesti, ei tämä kaupunki kuitenkaan waurastunut, ja Pehr Brahen toimesta w. 1639 päätettiin muuttaa se nykyiselle paikalleen, Estnäsin kallioille, w. 1642 se muutettiin.

Mitä Helsingin historiaan muuten tulee, niin on se merkittäwä w:sta 1616, jolloin nuori kuningas Gustawi II Adolf täällä piti kokousta Suomen säätyjen kanssa, ja sai niiden suostumaan rahan maksuun, jotta voitaisiin tehdä kunniallinen loppu wendäjän sodalle, joka tehtiinkin seuraawana vuonna. Muu-

ten on Helsinginfin historia täynnä pelkkää surua ja murhetta, kunnes se tuli pääkaupungiksi. Jo w. 1657 paloi uusi Helsinki tyhjänään ja tarwitfi suuret avut ja lahjat ennenkuin pääsi wirkistymään. Nälkä-wuodet 1695—97 tuotti tänne kerjäläisiä ja ruton. Sjon wihan aikana raiwofi wenäläiset, rutto ja tulipalo. Mitä asujamista jäänht oli, pakeni Ruotsiin ja palasi rauhan jälkeen wanhalle asemalleen, joka uudestaan rakennettiin. W. 1741—43 sota päätthi itäwästi Helsingissä, josta toisessa paikkaa on puhuttu.

Tämän sodan jälkeen (w. 1749) ruwettiin Helsingin edustalla olewia luotoja warustamaan. Niistä tuli Wiapori (r. Sveaborg), jonka taitawa rakentaja oli Augustin Ehrenswärd. Hän on ainoa joka Wiaporiin on haudattu "tekojensa keskelle." Se linnoitus on ulkoa ja sisältä nähden niin tufewa ja luja ettei sinne luulifi kenenkään wihollisen pääsemän. Vainatokit owat puratut kallioihin, hirmuiset muurit harmaasta kivestä ja tiileistä seisowat jämeinä seitsemällä saarella, joista Gustafsswärd on kaikkein taitawimmin warustettu. Kuusi-tuhatta miestä mahtuu Wiaporia suojelemaan, kaksi tuhatta kanuunaa on walmiina paukuttamaan kädastansa tulta ja rautaa wihollista vastaan. Kolmen ajastajan sodassa näyttifi Wiapori woimansa warjella kumminkin sotalaivaston, joka sen takana oli jonkun aikaa kätöksä. Mutta w. 1808 ei sen kalliot ja muurit, sen hirmuiset tulikidat ja sen 6,000 miestä woineet mitään. Wenäläiset ottiwat sen ikäänkuin leikillä.

Samana vuonna paloi taas kaksi kolmatta osaa Helsingistä. Jo w. 1812 maalisk. 12 p. julistettiin Helsinki pääkaupungiksi; w. 1819 muutettiin tänne senati ja muut hallituksen wirkalaitokset, ja w. 1828 yliopisto.

Wielä elää wanhoja ihmisiä, jotka muistawat Helsingin hywin wähäpätöisenä, waan kyllä nyt se on

fomea. W. 1840 riemujuhla ja w. 1863—64 waltiopäivät ovat uudemman ajan muistettavimmat tapaukset.

Borwoo (Borgå).

Noin 6 penikulmaa itäänpäin Helsingistä on tämän niminen joki, pitäjä ja kaupunki. Nimi on tietysti tullut kaupungin pohjaistuolella olevasta maastinnasta (borg), jonka alkua ei tiedetä, vaikka siitä oppineet ovat paljon riidelleet. Luultavasti on se ollut jo ennen ruotsin valtaa. Yhtä epätietoinen on kaupungin alkukin. Vuonna 1351 lahjoitettiin Borwoon pitäjän papin-saatavat Paadisten luostarille Viivin maassa. Waan lahjoituskirjassa ei mainita Borwoon kaupunkia. Kuitenkin löytyy kaupunkilaisten oma kirjoitus vuodelta 1698, jossa sanotaan Borwoon saaneen kaupungin oikeudet Mauno Viehakolta w. 1346. Oikein kaupunkina mainitaan Borwoo kirjallisisa kirjoissa vasta w. 1424, jolloin siinä oli pormestari. Yleensä on Uudenmaan wirtain suulla aikaisin asunut "saksan" kauppiota — sitä todistaa täälläkin Saksankylä (Saxby) — ja lienee Borwoossa jo kaukaisina aikoina ollut jonkinmoinen kauppala. Gustawi I antoi sille kauppa-oikeudet w. 1546; mutta jo w. 1550 piti Borwoo hävitettämän ja asujat muutettaman Santahaminaan, niinkuin useasta paikasta muualtakin. Santahaminasta ei tullut mitään, ja Borwoo sai luvan pysyä. W. 1571 poltti Wenäläiset Borwoon, eikä sen perästä enää puhuttukaan muusta kuin "Borwoon kylästä." Sekin poltettiin 1578 ja vielä kolmasti w. 1590, ja 1594 kiellettiin ulkomaan kauppa; w. 1602 annettiin tämä lupa kuitenkin takaisin. Sitte oli lepoisa aika lähes sata ajastakaa, kunnes nälkä-vuodet 1695—96 ja 97 raivosivat. — Sen jälkeen oli isowihan hirmut. W. 1708 tuli Wenäläiset ja vaikka Borwoon nuoret miehet kokiivat vastustaa, pääsivät viholliset kaupunkiin,

jonka he ryöstivät ja osaksi hävittivät. W. 1710 rai-
wosi rutto. Sodan lopetettua tuli Porwoolaisille taas
parempi aika, kun pisan istuin muutettiin tänne Wi-
ipurista, jonka Wenäläiset pitivät omanansa rauhassa
1721. Sopimattomat lain säännöt estivät täälläkin wa-
paata kaupankäyntiä, ja, 1741—43 w. sodan jälkeen,
päättiin muuttaa pisan istuin Roffolaan, joka pää-
tös kuitenkin jäi tähtämättä, waan muiston siitä ta-
pauksesta on konsistori säilyttänyt sinetissään, jossa
on vuosiluku 1746 ja kuvataan miten Noan arkki
pelastettiin vedenpaisumuksesta. Siitä asti on Por-
woo saanutkin pitää pisanansa. W. 1765 sai Porwoo
taas rajotetut kauppa-oikeudet ja w. 1830 täydelliset.

Tärkein muistettava Porwoon historiassa on
waltiopäivät w. 1809, jossa keisari Alexander I ko-
rotti Suomalaiset kansain lukuun. Lukion eli gym-
nasin huoneessa on taulu, joka kuvaa sen tapausten.

Porwoo on vanhanaikainen, mutta vuodesta 1833
on sitä vähitellen ruwettu muodostamaan; kadut oi-
kastaan ja rakennukset järjestetään sitä myöden kuin
uusia tulee. Tuomiokirkko on vanha, luultavasti
jo vuodesta 1418; vanha lukiohuone on vuodesta
1759, uusi 90 vuotta nuorempi. Porwoossa on noin
3000 asujanta, josta 300 paikoilla suomalaisia. W.
1859 oli täällä 90 käsityö-tehdasta, joiden työ-arwo
nouxi lähelle 70,000 hop. ruplaa; kauppiaita oli 34;
laimaa 14, jotka yhteensä wetivät noin 2000 lästää;
uloslaimattuina tavarain arwo nouxi liifi 30,000 hop.
ruplaa ja tuotuin tavarain arwo 348,000 hop. rup-
laan. Köyhille maksettiin 2,503 ruplaa, niitä oli kai-
kiaan 204. — Oppilaitoksia on Porwoossa, lukio eli gym-
nasi, mainittawa sentähden että Runeberg siinä oli kau-
wan aikaa opettajana ja sen aikana kirjoitteli parhaat
runoteoksensa; yli- ja ali-alkeiskoulu sekä useampia
käsityöisten oppilaitoksia. Täällä on myös kirjapaino
ja annetaan vähäinen ruotsinkielinen sanomalehti.

Loviſa.

Lähes wiifi penikulmaa Berwoosta itään päin on Loviisan kaupunki meren rannalla, Pärnän pitäjässä. Vuonna 1743, kun jota laffaſi, oli Wenäläisten valtaan tullut kaikki rajakaupungit ja -warustukset. Siten päätettiin rakentaa uusi kaupunki w. 1745, nimellä Degerby, joka w. 1752, sen aikaisesta kunin-gattareſta ſai nimen Loviſa. Muutamat Lappeenrannasta ja Haminasta muuttaneet kaupiamiehet aſettuiwat tänne. Kaupungille annettiin heti täydelliset kauppa-oikeudet ja 3,311 tynnyrinalaa maata, joten ſe pikaa waurastui. Jo w. 1775 oli ſiinä 2,198 aſujanta, melkein yhtä paljo kuin Helsingissä. Se luku ei ole 80 vuoteen paljo liſääntynyt. W. 1859 oli aſujamia 2,578, joista 207 ſuomalaiſta. Vuoteen 1779 oli Loviſa Rymmin läänin maaherran aſunto. Menneen wuofifadan lopulla rupeſi tämän kaupungin tila huonontumaan. Erinomattain oli ſiihen ſhyinä onnetoin meri-fulku. Uſeimmat laiwat menivät haakſi-rikkoon. Vuonna 1776 ei enää ollut kuin yksi iſompi laiwa; w. 1850 oli niitä 13 ja läſtilukua 1,429; w. 1859 11 laiwaa ja 1,552 läſtiä. Wiimekſi mainittuna vuonna oli Loviſaſsa 29 kauppiasta; uloswiemä-tawaran arwo 105,345 ja tuodun tawaran 111,889 hepia ruplaa. Täältä wiedään ulos koolta plankkuja ja lautoja. Köyhiä täällä on 225; waan köyhäin kaſſa nouſee 20 tuh. ruplaan.

Täällä on yli- ja ali-alkeiſkoulu.

Muſſa oli kſhſymys warustaa itse kaupunki; ſen kahdella puolella onkin wallia niistä alkuajoista. Mutta ſitte warustettiin Swartholma, penikulman matkaa kaupungista. Luultiin ſe hywintin lujakſi, waan ei ſe keſtänyt pitkää piirithſtä 1808 vuoden ſodassa. Ww. 1854—55 ſodan aikana Engländerit ſen häwittiwät.

Hamina.

Tätä kaupunkia kutsuttiin ensin Wehkalahdi, ja luullaan perustetun w. 1632. Ison vihan jälkeen ruvettiin sitä warustamaan ja sille annettiin kuninkaasta nimi Fredrikshamn. Ei se warustus kuitenkaan woinut seuraawassa sodassa Wenäläisiä vastaan mitään. Hamina on eriskummaisesti rakennettu: tori keskellä, ja sen taas keskellä raatihuone. Torin kahdella siwulla on kirkot, toisella lutherilainen, toisella wenäläinen. Kadut käyvät torista joka äärelle; kaupunki on ympyräinen; wallit ympärillä. Niiden ulkopuolella on esikaupungit, nimittäin Wiipurin esik. Sietaniemi ja Sawiniemi. Tärkein laitos Haminassa on kadetti-koulu. W. 1859 laiwattiin Haminasta Wenäjälle 1,630 hop. ruplan edestä ja muualle ulkomaalle 128,823 ruplan edestä. Wenäjältä tuodun tawaran arwo oli 127,368 ja ulkomaalta 62,038 rupl. W. 1818 lahjoitti kauppias Ignatius köyhäin kassaan 12 tuh. hop. ruplaa. Kaikkiaan maksetaan waiwaisille noin 2000 ruplaa. Haminan yli-alkeiskoulu muutettiin joku wuosi sitte Lemisaan; mutta jäljellä on tytötkoulu ja ali-alkeiskoulu. Hamina on usein palanut, viimeksi w. 1840. Historiassa on tämä kaupunki mainittawa wuodesta 1809, jolloin rauha tehtiin täällä Wenäjän ja Ruotsin välillä.

Hinta : 60 penniä.